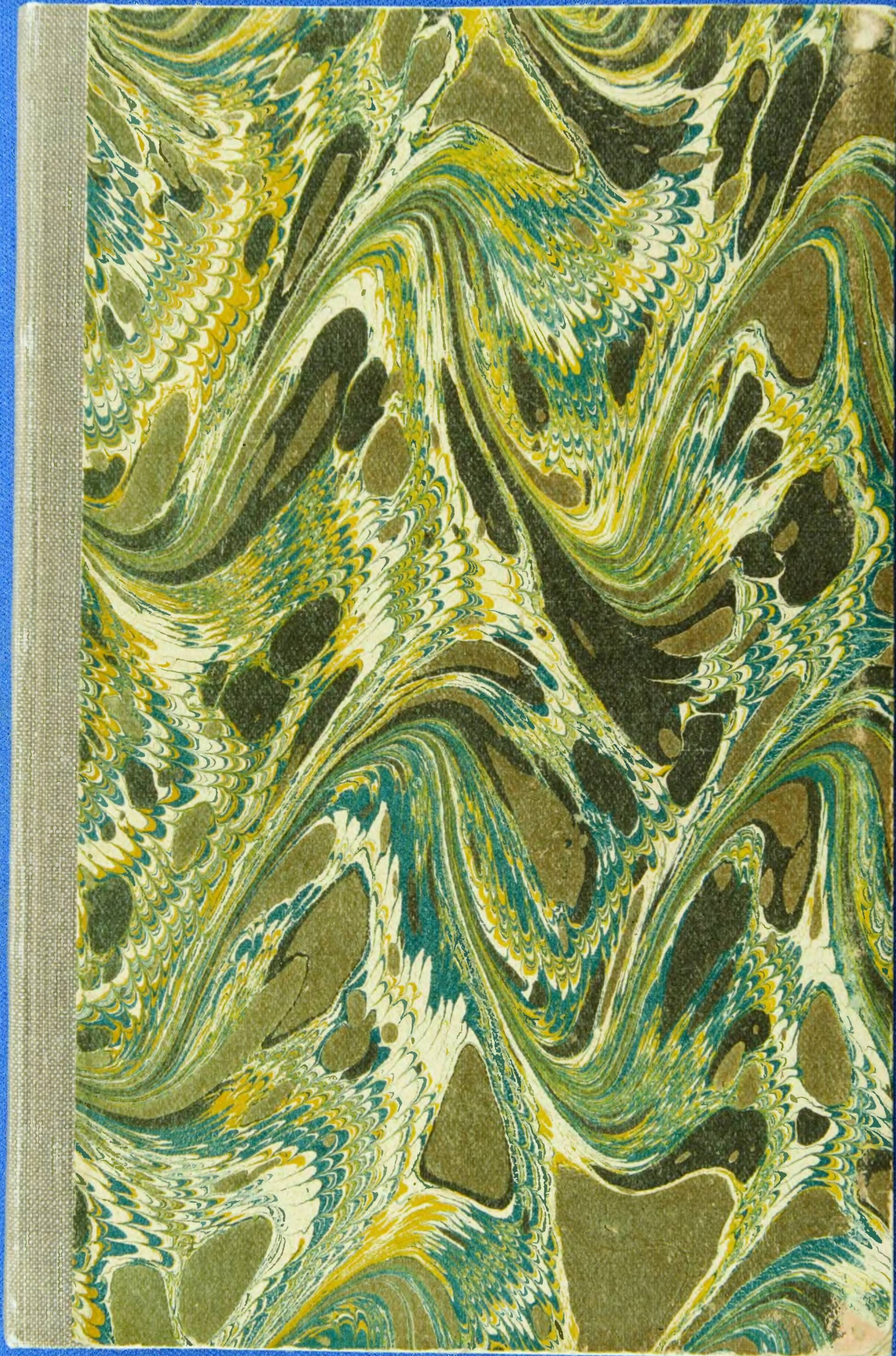
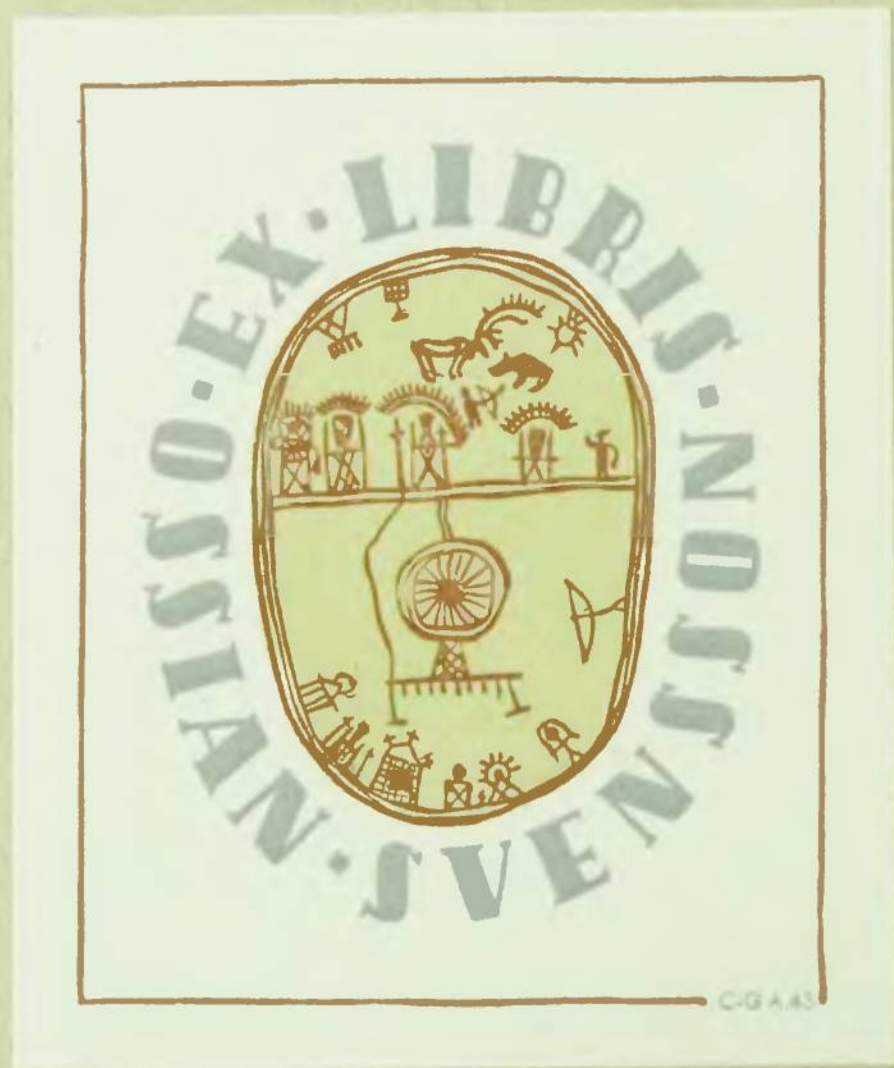
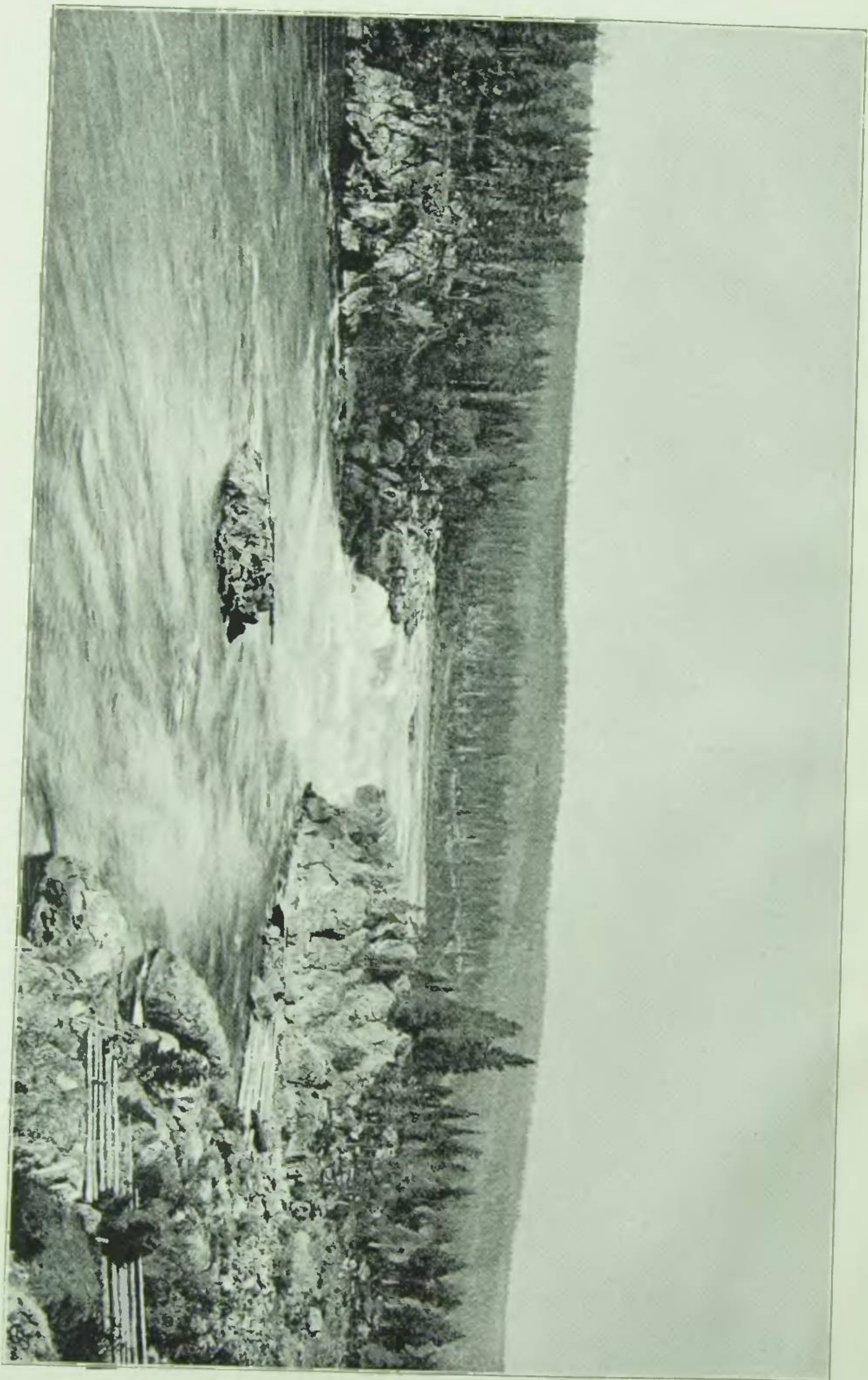

EX·LIBRIS·OSSIAN·SVENSSON

JOCKFALLET.

FRÅN POLCIRKELNS REGIONER

SKILDRINGAR

FRÅN

NEDER- OCH ÖFVER-KALIX' SOCKNAR

AF

PAUL HEURGREN

Nedre Överkalix

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

Necchz

STOCKHOLM, 1892
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

Förord.

Det finnes personer i vårt land, som genomrest större delen af Europa, som jublat af förtjusning vid åsynen af de leende nejder, hvilka utgöra Rhens stränder, som hänryckts af Schweizerlandets väldiga bergmassor, hvilka med sina snöiga hjässor tangera molnen, och som — suckat öfver hvad litet i den vägen deras »arma, fattiga Sverige» har att bjuda på. Men dessa turister ha icke sett sitt hemlands fjäll och dalar. Om de — i stället för att med betydliga penninguppoffringar resa i utlandet — skulle här hemma taga ränseln på ryggen, begifva sig ut på bygden, ut i mark och skog, skulle de snart finna, att hvad de få se är något helt annat än den torftiga bild, de i fantasien uppkastat.

Är du ung och lefnadsfrisk, vänd dig då mot norr — mot Ultima Thule. Älskar du att se något storslaget, uppsök då de väldiga älfvarna, där de i svindlande fart kasta sig ned utför stupande hällar den tid på året, då sommarsol ännu om natten visar dig vägen mellan sekelgamla furor. Är du mera beundrare af det idylliska, pittoreska, gör då en liten tripp till de trakter, där älfvarna i majestätiskt lugn framvälta sina ofantliga vattenmassor.

Kalix-älfven uppfyller i bägge fallen din önskan. Vid utloppet flyter den lugnt och jämnt — med undan-

tag af några enstaka forsar — genom Neder-Kalix' synnerligen vackra älfdal; där ofvanför blir den alltmer och mer orolig, tills den i Öfver-Kalix samlar sina jättekrafter och gör de väldiga kullerbyttorna i Jockfallet inom bygder, som äga en rent af hänförande natur.

Det är genom dessa sköna nejder — Neder- och Öfver-Kalix' socknar — jag nu går att vara din anspråkslöse vägvisare.

Neder-Kalix.

Hvarifrån förskrifver sig namnet Kalix? Härom hafva många mer eller mindre lyckade antaganden och gissningar gjorts. Några föregifva, att namnet härstammar från det gamla götiska ordet Kall; professor Rudbeck antog, att Kalland, Gallis eller Gallers land här borde sökas. Antagligast är dock, att socknen erhållit sitt namn från den stora Kalixälfven, hvilken genom hela Lappmarken benämnes Kalasäno (fiskån). Socknen stöter i söder till Bottniska viken och omgärdas af Råneå, Öfver-Kalix, Neder-Torneå och Hietaniemi. I äldsta tider påstås Calis — hvarmed då inbegreps Neder- och Öfver-Kalix' socknar, hvilka till 1644 voro förenade — hafva räknats delvis under Luleå, delvis under Torneå. Därpå finnas likväl inga exakta bevis; man har dragit denna slutsats däraf, att i de rannsakningar, som på 1300-talet höllos angående skillnaden mellan Upsala och Åbo stift, finnes upptagen en hamn, *Campanasund*, mellan Luleå och Torneå, och man är böjd för att antaga, att det sund, som fordom skilde Trollön från Repskärsgrundet strax öster om byn Sangis inom

socknen, då hetat så, alldenstund stället ännu i dag af många nämnes *hamnen*. Namnet Calis — socknen kallas numera Kalix — omtalas likväl icke i dessa handlingar. Det första datum man faktiskt känner angående Kalix förskrifver sig från 1482, då det upptogs i ärkebiskop Jakob Ulfssons förläning.[1] Till denna tid sammanfaller Kalix' historia med sagan; och de berättelser, som från hedenhös finnas om Kalix, äro alla att söka inom gissningarnas och fantasiens värld.

Inloppet till Kalix är synnerligen vackert. Skärgården är rik på holmar, tätt bevuxna med kraftig gran- och furuskog, och kan utan öfverdrift räknas bland Sveriges allra skönaste. Å de större skären finnas uppslagna här och där små stugor för att tjäna som sommarbostad för lax- och strömmingsfiskare. En och annan finnes äfven uppbyggd af ortens fisk- och jaktälskande ståndspersoner. Stugorna äro alltid olästa, hvadan tillfälle gifves för en och hvar att vid svårare väder eller då natten öfverraskar en taga dem i besittning. Då det lider mot hösten och mörkret tidigt faller på, är det sed, att man vid afflyttningen från stugorna kvarlämnar tändstickor, ved, salt och bröd för deras räkning, som möjligen råka ut för sjöolycka. Flera utmärkta fisklägen finnas, särdeles å de vid hafsbandet belägna Lutskäret, Hvitgrundet och Renskäret. Å de

[1] Se f. ö. Abr. Abr:son Hülphers »Beskrifning öfver Västerbotten», ur hvilken flera data i skildringen hämtats.

två förstnämnda finnes äfven rik tillgång på kalksten, hvarå kaptenen, professor Meldercreutz år 1781 erhöll mutsedel jämte landshöfdingeämbetets tillstånd att idka kalkbränneri. M. begagnade sig dock sannolikt icke af den erhållna rättigheten, ty på dessa holmar finnas inga spår efter någon, åtminstone större kalkbrytning. Å Renskäret uppbyggdes på 1720-talet ett kapell, hvarest gudstjänst hölls tidtals på sommaren och hösten för de därstädes liggande strömmingsfiskarne; men nu är kapellet af »tidens tand» jämnadt med marken. I skärgården ligger ock *Båtskärsnäs'* ångsåg, tillhörig aktiebolagen Bergbom & Svanberg samt Bergman, Hummel & komp.

Som en »förstad» till själfva Kalix' centralpunkt — Kyrkostaden kallad — skulle sågverket *Karlsborg*, beläget vid älfvens utlopp, med skäl kunna betraktas. Sågverket äges af aktiebolaget Bergman, Hummel & komp. Karlsborg har en ganska god och djup hamn. Å platsen finnas flera handelsbodar, lotsstation, provisorisk tullstation under seglationstiden, skolhus jämte yrkesidkare af hvarjehanda slag. Ångsågen med sex ramar arbetar vinter och sommar dygnet om. Den stora arbetarskaran (med hustrur och barn uppgående till inemot ett tusental) förlänar platsen synnerlig liflighet. Arbetarbostäderna äro rymliga och snygga, och de *fasta* arbetarne med sina relativt höga löner förefalla att vara rätt välbärgade.

Då om sommaren och hösten utskeppningen af trävaror är i full fart, företer hamnen med därvarande lastångare en bild, som vore platsen belägen på en helt annan breddgrad. Ångbåtarna, som uppehålla förbindelsen med Stockholm, lägga ock till, så snart vattenståndet i älfven hindrar dem att gå upp ända till kyrkostaden. Genom sågverksbolagets tillmötesgående mot den trafikerande allmänheten afgår då alltid efter hvarje passagerarångbåts ankomst en af dess ångbåtar till Kyrkostaden, medförande passagerare och gods. Tillfälle lämnas ock härigenom åt dem, som skola fortsätta resan ännu längre norr ut med ångbåten, att under dennas väntan med af- och pålastning företaga en kort resa fram och åter för att taga älfven med dess vackra strandpartier i skärskådande.[1]

Ungefär på samma nivå, räknadt från Kyrkostaden, är på en större holme — Sandholmen — Skandinaviens, jag vågar nästan säga jordens, nordligaste badanstalt *Nordanskär* belägen. En noggrann beskrifning däraf fordrar sitt särskilda kapitel, hvadan jag nu inskränker mig till att blott med ett par ord omnämna densamma. Hvad här gjorts med ofantlig kostnad är betydande och tillika smakfullt:

[1] Dock — hur tacksam man än må vara öfver det tillmötesgående, som sålunda ofta visas mot de resande, måste man dock lifligt beklaga, att icke under *hela* seglationen *ordnad* ångslupsförbindelse finnes mellan Kyrkostaden och hamnen, så mycket mer som körvägen mellan dessa orter är nästan alldeles ofarbar och dubbelt längre samt skjutsanstalt icke finnes vid Karlsborg.

präktiga och ändamålsenligt inredda villor, hotell, societetshus, varm- och kallbadhus — allt bör locka många gäster. Därjämte är ett kapell uppfördt »för att» — såsom anstaltens ägare uttryckt sig — »tillfälle må gifvas till hälsovården af den del af människan, som ej kan botas af endast vatten och luft». Öns läge vid hafsbrynet, dock fullständigt skyddadt för svårare vindar, dess torra jordmån, dess rika barrskog, allt i nordligt klimat med dess soliga nätter, böra befordra de besökandes hälsa och välbefinnande samt blifva en mäktig häfstång för ortens höjande i åtskilliga riktningar, — yttras ock i länets hushållningssällskaps handlingar om platsen. Genom regelbundna turer står ön i daglig förbindelse med Kyrkostaden förmedelst badanstaltens egen båt.

Vid älfvens västra sida ligger ångsågverket *Nyborg*, jämväl med sex ramar, tillhörigt nyssnämnda bolag. Verket är försedt med elektrisk belysning, och under den mörka hösten gifver det starka skenet från brädgårdens talrika glödlampor den seglande fiskaren en god vägledning på hans ensliga färd.

Älfvens bredd är till Kyrkostaden betydlig, men strömfåran är ej synnerligen stor, hvarför ångbåtar, som äro främmande för farvattnet, skulle ha svårt att taga sig fram, därest ej tillgång till lots funnes. Dess stränder äro skogbevuxna och från *Bredviken* — en stor inskjutande vik på östra sidan — till

Kyrkostaden tätt bekransad af rödmålade bondgårdar, omväxlande med herrgårdar i villastil. Täckast belägna äro *Udden* och *Skogshyddan*, snedt emot *Filipsborg* och *Johannesberg* på älfvens motsatta sida. Och inne i den täta björkdungen framskymtar *Grytnäs*, ortens ståtligaste egendom hvad planteringar, park och byggnader beträffar. Vid tillsägelse lägger sågverksbolagets ångbåt till vid det senare stället. Försumma därför ej tillfället att bese den till egendomen hörande vackra parken *Balders hage* med utsiktstornet *Breidablick*. Enhvar, som sett dessa, skall tvifvelsutan på min fråga:

Hvad är det skönsta, man i Kalix ser?

svara:

Därpå man miste ej gärna tage.
Det är: en sommardag, då solen ler,
en vy från Breidablick öfver Balders hage.

I midten af förra århundradet upptogs $^1/_8$ mil från Kyrkostaden en mineralkälla, *Eriksnäs*, hvilken lär ha varit mycket anlitad men nu är alldeles bortglömd.

Och — så äro vi framme vid Kyrkostaden. Dess läge är synnerligen täckt: på tre sidor är den omgifven af vacker barrskog, på en åt norra sidan ganska kuperad mark, hvilken når sin högsta höjd i det på några minuters afstånd liggande *Ramelberget*. Mot den fjärde sidan, den södra, slår Kalixälfven sin breda bölja. Förbindelsen mellan Kyrkostaden och de södra trakterna uppehålles genom färja.

Länge har det inom kommunen arbetats på att få en bro slagen öfver älfven vid detta ställe genom tillskott af allmänna medel, ty vår och höst är passagen ofta förenad med betydlig risk. Vid generalstabens fältöfningar sommaren 1888 gjordes förnyade erfarenheter om olägenheterna af det nuvarande öfverfartssättet på den så mycket trafikerade älfven. Icke nog med att stabens hästar icke ville hållas inombords å respektive farkoster, det inträdde vid ett tillfälle fullständigt afbrott i samfärdseln, så att en adjutant från högkvarteret måste återvända utan att kunna passera älfven. Framkastade strategiska betänkligheter kunna icke vara af så allvarlig art, att de lägga hinder i vägen för tillgodoseende af kommunens så enhälligt uttalade önskan att få den beslutade broanläggningen vid färjstället utförd, dess mer som det historiska faktum föreligger, att, då fiender östan ifrån senast besatte orten, slogo de bro på samma ställe på mindre än en dag, och det med begagnande af kyrkstugorna i närheten af det föreslagna brohufvudet; och kyrkstugor stå där än i dag till tjänst för den, som dem behöfver, fiende eller vän.[1] Enligt ett annat alternativ, det »officiella», skulle en stålbro byggas vid Månsbyn, en half mil längre upp, där älfven är mycket smal och grund. För den allmänna transitotrafiken samt större delen af socknen är det likgiltigt, hvilketdera förslaget seg-

[1] Se Norrbottens läns Hushållningssällskaps handl. 1888—1889.

rar, men för Kyrkostaden och byarna i socknens allra sydligaste del äger det förra afgjordt företräde.

Från ångbåtsbryggan har man tjusande vyer, hvarthän man än skådar: uppåt älfven synes just vid dess krökning det på en dominerande höjd belägna, af lummiga träd omgifna *Björknäs*, midt emot den ständigt sorlande *Stråkanäs-forsen*. På älfvens motsatta sida det vackra *Rolfs*, planteringarna till det ofvannämnda Grytnäs och så de vackra stränderna nedåt älfven, hvari den lilla holmen *Fisket*[1] utgör en pittoresk bakgrund. Neder-Kalix har visserligen ännu icke fått sig tilldeladt köpingsrättigheter, men dessa torde inom den allra närmaste framtiden erhållas, då tidsutdräkten endast beror på kammarkollegii utlåtande och Kongl. Maj:ts stadfästelse. Sedermera torde det ej dröja länge, innan ock stadsprivilegium ernås, emedan N. Kalix faktiskt är en centralpunkt för öfre Norrland, i synnerhet nu, sedan landsvägen mellan Torne älfs öfre lopp vid *Karungi* förbi Lappträsk, Espynära och Björkfors till Kalix blifvit färdig, hvarigenom så småningom all lappmarkshandel drages hitåt från Haparanda.

---

[1] Egentligen består Fisket af två holmar, en skogbeklädd, närmast Kyrkostaden, *Storfisket*, och en kal holme, *Lillfisket*. Vid lågt vattenstånd synas de nästan förenade. Den senare har ända in på 1870-talet varit använd till marknadsplats och försedd med talrika bodar, hvilka äro flyttade till *Vassen* — en by mellan Kyrkstaden och Näsbyn —, hvarest numera marknad hålles.

Själfva Kyrkostaden, i och för sig ganska prydlig med en hel hop trefliga byggnader, omgifna af väl skötta trädgårdar, störes dock i sitt utseende ej obetydligt af den stora mängd s. k. kyrkstugor, hvilka där uppförts af allmogen, som har sin hemvist förlagd till socknens utkanter, att användas till bostad, då den vid helger, marknader och tingstillfällen besöker Kalix. Stugorna äro små, ligga hopgyttrade och förläna genom sin grå färg grannskapet en dyster prägel. Platsen äger post-, telegraf- och telefonstation, sparbank, apotek, bokhandel, människo- och veterinärläkare, ett tiotal handlande samt yrkesidkare till ett stort antal. Bland de offentliga byggnaderna böra särskildt påpekas: det synnerligen ändamålsenligt inredda sjukhuset, tillkommet dels genom enskild donation, dels genom tillskott af kommunen; det rymliga barnhemmet samt den stora, nästan palatslika fattiggården, af enskild person skänkt till socknen.

Den äldsta byggnaden inom orten är kyrkan. Den är byggd i forngötisk stil med högt hvalf utan torn. Klockorna äro uppsatta i särskild kyrkstapel vid sidan därom på kyrkogården. »På hvad tid eller ålder» — skrifver prosten O. Gran på 1750-talet i en af Kalix' kyrkoböcker — »kyrkan är byggd, finnes intet spår uti forna tiders handlingar.» År 1795 brann kyrkan upp tillika med prostgården. Abr. Abr:son Hülphers uppgifver, att den första byggnaden af sten uppfördes i 14:de seklet, eller vid

samma tid som kyrkan i Piteå. Detta är dock säkerligen endast ett antagande, ty kyrkböckerna, som skulle gifvit ledning i frågan, äro förkomna antingen genom brand eller vid fienders härjning. I kyrkans inre finnes intet af särskildt intresse, med undantag af ett epitafium öfverkyrkoherden Birger Ericus, hvilken underskref Upsala mötes beslut 1593 och afled i Kalix 1631. Under hans tid skall konung Karl IX 1602 hafva gästat Kalix på resa genom Norrbotten. Då nämnde pastor var konungen följaktig ett stycke på bortresan, säges följande samtal hafva ägt rum.

— Hvilket är ditt namn? — sporde konungen.

— Herr Börje — svarade pastorn.

— Herre ock?

— Ja, Ers Majestät, bönderna kalla mig så.

— Nå, har du ingen ansökan att framställa?

— Nej! Är nöjd och till freds; det enda är, att min hustru vill ej gifva mig frukost.

Konungen lofvade honom då, att han hvarje dag skulle få frukost, och skänkte honom därför 8 tunnor korn, hvilken gåfva årligen skulle utdelas och hvarpå kunglig stadfästelse finnes af åren 1644, 1680 m. fl., enligt hvilken hans efterträdare skulle njuta samma förmån. Denna donation har blifvit kallad: *Herr Börjes frukost.*

Fordomtima ägde kyrkan flera dyrbara prydnader, hvilka antagligen vid ryssarnes fälttåg 1716 förstördes eller bortfördes vid kyrkans plundrande.

Om fejderna kan nämnas, att det första anfallet skedde i december. Allmogen var uppbådad och utrustad så godt sig göra lät för att söka hindra ryssarnes framträngande. Vid Nickala — ungefär 1 mil från Haparanda — och i Seivits by — gränsen mellan Kalix' och Neder-Torneå socknar — voro bönderna posterade. Till följd af den ringa mängd snö, som då förefanns, lyckades ryssarne med lätthet spränga den till motvärn satta linien å båda ställena samt hunno plundra så väl kyrkan som närmaste byar, innan bönderna hunnit den 6 mil långa vägen tillbaka för att bortdrifva dem. Åtta dagar därefter blefvo de vid kyrkobordet posterade sockenborna åter angripna; dessa försvarade sig mycket tappert en hel dag, dödade många, äfven fiendens kommenderande major, men kunde ej hindra ryssarnes framryckande till Öfver-Kalix. Vid återkomsten härjade dessa flera dagar och afbrände en gård i hvar by. Följande år — strax efter nyår — upprepades ryssarnes anfall, men kalixborna voro då mera förberedda, hvadan större motstånd kunde göras, och fienden måste vika. Sedan dess har socknen skonats från fientliga anfall — 1720—21 års fälttåg nådde ej Neder-Kalix — ända till den sista blodiga kampen, då systerlandet Finland bortrycktes 1809. Ännu finnes en och annan gammal veteran från krigets dagar, som vet att omtala de gräsliga lidanden, som då utstodos, medan barkbrödet fick stilla hungerns kval och trasorna

ej skylde kroppen för kölden, som var så sträng, att händerna fröso fast vid gevärspiporna. Ja, kunde denna bygd tälja de vedermödor, som här utstått af svenska och finska bröder, innan de låtit pålägga sig »grannens i öster» tunga ok genom den nesliga kapitulationen i Kalix, åstadkommen genom befälets oskicklighet och skuggrädsla, — säkert är, att tal-rika ämnen skulle ännu kunna framställas, som vore väl värda att besjungas och bevaras åt kommande generationer som mönster för mannamod och foster-landskärlek.

Denna tid var svår för Kalix äfven i andra af-seenden. Pesten, inom Kalix kallad »fältsjukan», utbröt nämligen i slutet af 1808 och antog följande år så stor utsträckning, att mer än tiondedelen af socknens befolkning öfverlämnades åt »ryttaren på den blacka hästen». Som å socknens kyrkogård ingen plats fanns, och då sjukdomen därjämte var smittosam, invigdes till hvilorum åt de döda en plats, kallad Ryssgrafven. Denna graf, belägen nordväst från kyrkan i skogsbrynet vid Kalix' telegrafstation, hade under årens lopp blifvit så förgäten, att få visste, på hvilken tid och för hvilket ändamål den tillkommit. Genom kommunens försorg blef emellertid omsider platsen omgärdad med skrank, och en minnes-sten restes, utvisande för kommande släkten att:

»Folk i krigets stormiga tider,
trött af vandring, mödor och strider,
här i främmande land omsider
fick sin hvila i hedens sand»

samt att:

Svensk och finne och ryss ej trängas;
här de hvila i ostörd ro . . .[1]

Utom Karl IX ha konungarne Karl XI 1694, Adolf Fredrik 1752, Karl XV som prins 1858 samt prins Karl, hertig af Västergötland, 1888 besökt orten. An-gående Karl XI:s resa finns en gammal sägen, att målet för resan var Torneå samt att konungen både på dit- och återvägen besökte Kalix. I själfva verket skedde det dock endast på återfärden, ty uppresan togs *sjöledes* till Torneå, efter hvad det säges på inrådan af landshöfding Douglas, emedan denne an-såg, att landsvägen vore föga farbar, — ett råd, som emellertid kunnat bli landshöfdingen dyrt, ty sjön var synnerligen hård, och då faran syntes som mest öfverhängande, säges konungen hafva hotat att låta kasta landshöfdingen i sjön för det rådet. Det hela fick dock en lycklig utgång.

På slutet af 1700-talet låg något öfver 2 mil nordost om Kyrkostaden det s. k. *Eriksbergs koppar-verk*. Redan på 1690-talet var ett malmbrott bekant därstädes men ödelades genom olyckshändelse. År 1769 upptogs det på nytt af sockenbor och drefs en tid

[1] Utdrag ur verser författade af aflidne prosten Viklund, som invigde minnesvården den 6 okt. 1883.

af ett bolag. Koppartillgången tycks hafva varit ringa, fastän vid första profsmältningen erhöllos 2 skeppund koppar, och efter några mindre lönande försök och uppkomna tvistigheter upphörde arbetet redan följande år.

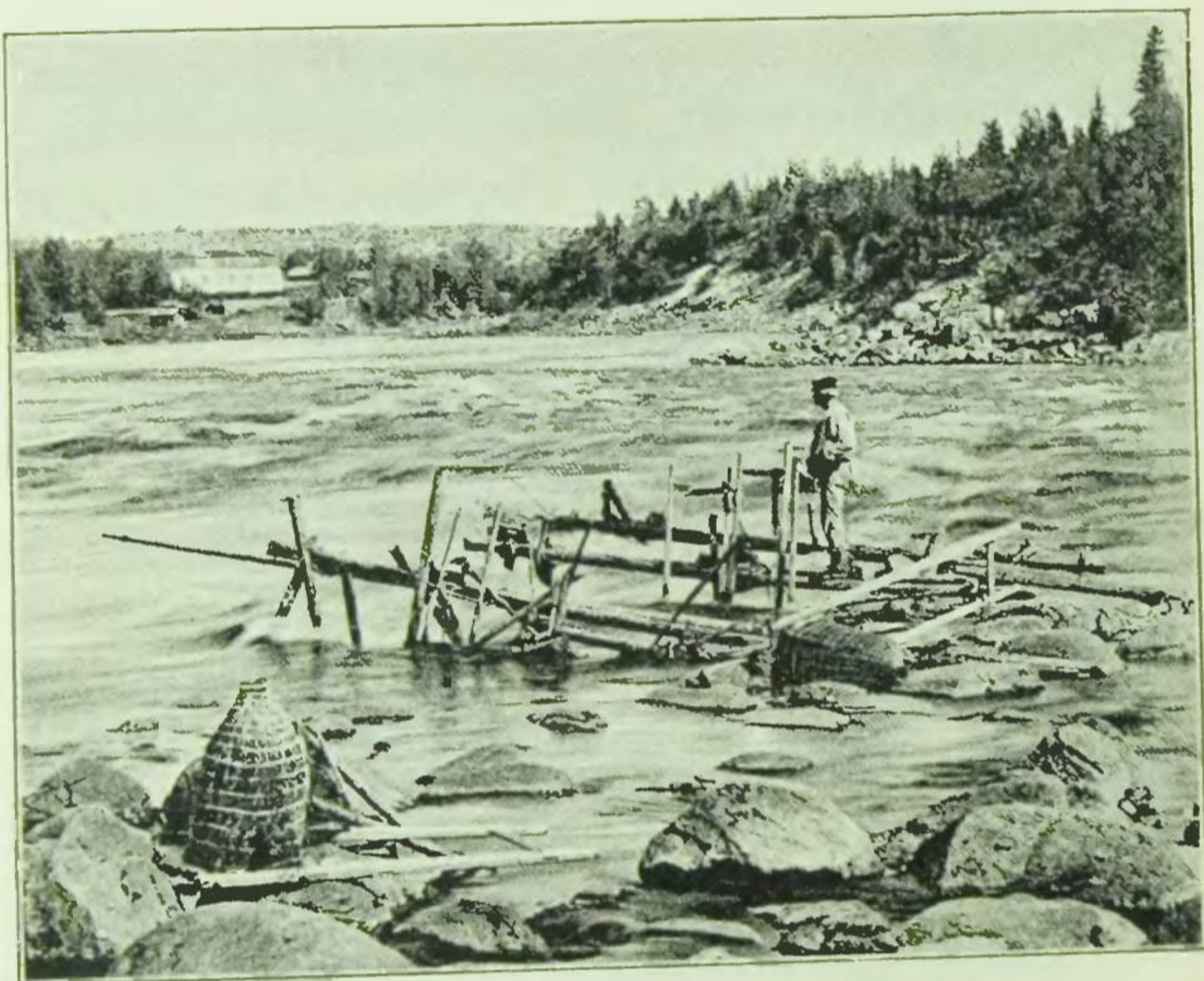
Inom socknen ligger det stora *Törefors' bruk* med ångsåg, vattensåg och kvarn, som en längre tid drifvits — med undantag af en kortare tid af vintern 1890 — samt masugn, stångjärns- och manufakturverk, hvilka legat nere några år. Törefors ligger i en af socknens största byar, Törebyn, nära Töreåns utlopp i fjärden af samma namn, ungefär 3 mil åt Luleåhållet från Kalix' Kyrkostad. Angående brukets historia kunna vi anföra följande data, af hvilka de äldre äro hämtade från *Höjers* Norrland.

Äfven till Neder-Kalix sträckte friherre Hermelin sin verksamhet. Den 14 febr. 1801 erhöll han privilegium å Törefors' stångjärnsverk, hvartill tackjärnet skulle tagas från Strömsunds masugn i grannförsamlingen Råneå eller från Gyljens masugn i Öfver-Kalix, hvarpå Hermelin äfven erhållit privilegium. År 1804 var smidet vid Törefors i gång, och den 3 juni 1807 erhöll Hermelin privilegium att vid samma ställe anlägga ett manufakturverk. Följande år såldes till bergmästaren Qvensel och bataljonspredikanten Gustaf Borén Törefors' bruk jämte en del andra egendomar, från hvilka dock Törefors snart afsöndrades och innehades af brukspatron Spilhammar m. fl. under åren 1838—55. Bruket tillhörde där-

efter Törefors' sågverksaktiebolag, som där uppförde masugn 1874. Efter detta bolags upplösning öfvertogs bruket af firman Giles Loder i London; men sedan år 1889 hufvudmannen, Loder, aflidit och hans arfvingar blifvit vid Neder-Kalix' häradsrätt tilltalade och fällda för olaga handel, då de genom förbiseende ej ställt sig svensk lag till efterrättelse, öfverlämnades bruket, sedan på »diplomatisk väg» genom *kongl. nåd* befrielse från straff utverkats, till ett engelskt konsortium, Gellivara aktiebolag, som med tynande lif drifver bruket tills vidare. Vid Törefors är lastageplats, postkontor, telegraf- och telefonstation. År 1888 uppbyggdes därstädes ett prydligt kapell, hvari pastor från Neder-Kalix, alternerande med mer eller mindre rutinerade kolportörer, låter höra sig. — Inom den närmaste tiden kommer Töre med närgränsande byar att antingen utgöra eget kapellag eller helt och hållet skiljas från Kalix och bilda eget pastorat. — Å platsen finnas dessutom flera handlande och näringsidkare, och om sommaren, då trävaruutskeppningen och den öfriga sjöfarten är i gång, företer Töre stor lifighet, i synnerhet som alla de varor, som skola till Öfver-Kalix, af stockholmsbåtarna aflämnas där.

Ungefär midt emellan Töre och Kalix ligger berget *Raggdynan*, hvarifrån man enligt uppgift i Sv. Turistföreningens tidskrift »lär se» midnattssolen fullständigt midsommarafton. Denna uppgift är

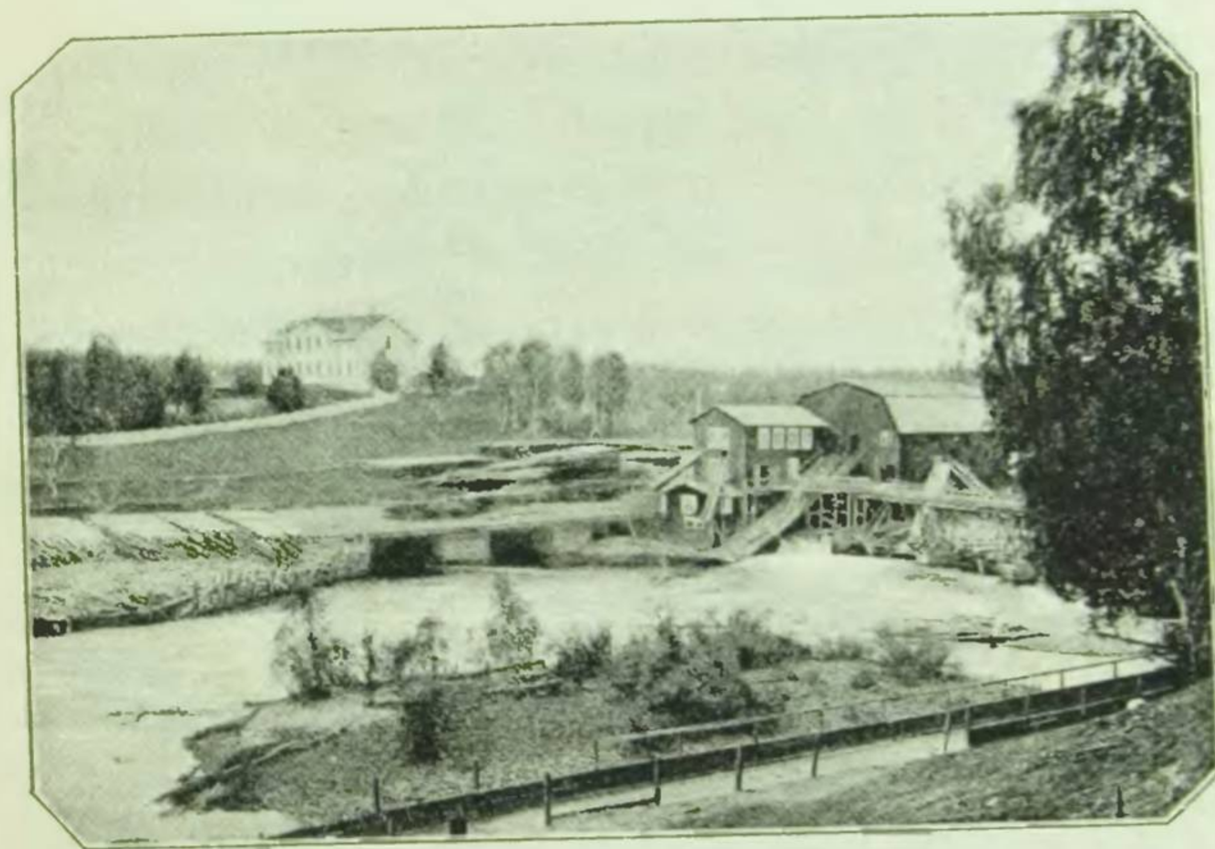
ej alldeles riktig. Solen befinner sig vid midnatt, då den står som lägst, visserligen ofvan horisonten men bortskymmes ungefär 6 minuter, antagligen af det i Öfver-Kalix belägna *Lappberget*, hvarigenom illusionen i någon mån störes. Uppgången till

Åkroken.

berget är mycket bekväm, bestigningen kan företagas utan minsta risk och lönar i sanning mödan. En härlig utsikt har man därifrån: i den ändlösa skogen synas här och där små öppningar, i hvilka de täcka skogsbyarna, omväxlande med smärre träsk och myrar, titta fram; och längre fram slingrar sig

som en väldig »sjöorm» Kalixälfven, som kan skönjas till dess utlopp i Bottenhafvet. Vid älfvens starkaste krökning, ungefär 1 mil från Kyrkostaden, ligger det af den skummande forsen och nakna klippor omgärdade herresätet *Åkroken*, hvilket i sin ödslighet och genom sin ej obetydligt vilda natur lämnar bilden af en viss storslagenhet.

Björkfors.

Länets största jordagods finns inom socknen. Vid den lilla pittoreska Korpikån, nära dess inlopp i Sangisälfven samt inhöljdt af björkar, ligger i en leende bygd herresätet *Björkfors*, ungefär 2 mil öster om Kyrkostaden. Till egendomen höra sågverk och kvarn. Sågverket uppbyggdes 1766, fastän kam-

mar- och kommerskollegierna redan 1764 beviljat kaptenen *Henrik Henricius*, som förut ägt en grofbladig sågram, att därstädes anlägga ett finbladigt sågverk med 2:ne ramar. Samtidigt erhölls rättighet att afverka 2,000 träd från skogstrakt mellan *Lommen* och *Äspynära* byar jämte 6 frihetsår, efter hvilkas förlopp sågverket skulle taxeras och skattläggas. Döden bortryckte Henricius, innan resolutionen föll, hvarefter verket öfvergick till kamreraren *Abraham Fougt*, som likväl snart afträdde hälften, jämte privilegiet till järnmanufakturverks inrättande, till brukspatronen *Fredrik Lundin*.

Redan 1781 afgick Lundin från kompaniskapet, och i hans ställe inträdde inspektorerna Peter Åström och Johan Arbman. Sedan Fougt kommit på obestånd, sålde hans kreditorer F:s anpart 1784 till ett konsortium, bestående af handelsmännen Sigfrid Carlenius, Anders Rechardt och Johan Pipping. Bruket var sedermera splittradt på många händer, tills brukspatron *Anders Öström* 1810 blef ensam ägare däraf. Efter att åtskilliga gånger hafva åter ombytt ägare, öfvertogs den 12 juli 1844 hela egendomen af grosshandlaren *J. Bergman-Olson*, som redan 1830 innehaft fjärdedelen. Öfvergick sedermera till grosshandlaren J. A. Bergman, som varit en af cheferna för aktiebolaget Bergman, Hummel & komp., och äges nu af Bergmanska sterbhuset.[1]

[1] Utdrag ur handlingar, befintliga å Björkfors.

Socknens areal utgör något öfver 15 kv.-mil. Marken är synnerligen kuperad och orten rik på stora kärr, myrar och åar, af hvilka flertalet hafva sitt utlopp i Kalixälfven. Åkerjordens beskaffenhet är i närheten af älfven god, eljest mager och stenbunden eller alltför sank. Jordbruket står därför på relativt låg ståndpunkt, och sädesproduktionen är ringa. Skördarna hafva en svår fiende i frosten, som jämt står på lur och mången gång kommer »som tjuf om natten». Någon möjlighet att lefva på den afkastning, jorden lämnar i sädväg, finnes icke. Ladugårdsskötseln omfattas däremot lifligt och skulle, därest folket lade an på att få endast hö af sina åkrar, blifva betydligt inkomstbringande. Att denna näringsgren dock äfven nu spelar en ej obetydlig roll, synes däraf, att inom socknen funnos vid 1887 års början öfver 5,000 nötkreatur. De naturliga ängarna äga en betydlig mångfald af kraftiga och närande grässlag, och Kalix' älfdal torde i detta hänseende öfverträffas i Skandinavien endast af Torneå-älfvens yppiga strandängar.

Invånarantalet utgör omkring 11,000. Af dessa äro ett fåtal finnar, som till största delen ha sin utkomst vid sågverken. Inom socknen finnes äfven en och annan lapp. Sommartid ligga lapparne långt uppe bland bergen åt Norge till, vaktande sin ostyriga fänad, men vid vinterns inbrott draga de nedåt kusten och hafva då sitt hufvudkvarter ungefär 2

mil från Kyrkostaden, där de äga fasta bostäder. De äro dock så mycket »acklimatiserade», att den yngre generationen nästan ständigt bär den dräkt, som brukas af allmogen härstädes. Dessa »fattig-lappar» betraktas ofta af den bofasta befolkningen med ringaktning och misstroende. I afseende på deras ärlighet råder stor olikhet. Somliga äro så ärliga, att de likna väl dresserade hundar, hvilka instinktmässigt visa tänderna, så fort någon främmande närmar sig husbondens tillhörigheter. Andra åter äro i hög grad tjufaktiga och akta ej för rof att vid behof sticka slidknifven i åt dem anförtrodda renar och sedan skjuta skulden på att vargen och järfven rifvit de förkomna. Vår lappbonde tillhör hvarken den ena eller andra kategorien: *mutas* han rikligt, händer det aldrig, att renkorna »gå gall», utan framföda hvarje år duktiga kalfvar. I motsatt fall ha kalfvarna insjuknat och dött, omkommit utför stupor eller ha formerat intimare bekantskap med nalle än han i egenskap af skogarnas konung ansett tillbörligt — menar lappen . . . . . .

En inrotad föreställning hos södra och mellersta Sveriges invånare angående klimat och väderleksförhållanden här uppe i polcirkelns regioner är, att man om vintern mest måste hålla sig inom hus för att inte löpa fara att få både öron och näsa totalt förfrusna. Sant är visserligen, att kölden ofta midt på vintern är rätt bitande, ja någon gång kan tem-

peraturen sjunka bortåt 40° C. under fryspunkten. Men är det mer än 10° kallt, är det i de allra flesta fall också vindstilla. Kölden här kännes därför vid t. ex. — 18° på långt när icke så skarp som i mellersta Sverige, då där är 8—10°, åtföljda af blåst. Man måste naturligen kläda sig väl, men en bäfverpäls förslår i hvad väder som helst, så framt man inte är stadd på långväga resa. Då nödgas man gripa till den lätta och bekväma vargskinnspälsen, hvilken med håret utåt står bäst emot.

Vintern anses göra sitt inträde, då älfven lagt sig. Detta sker en och annan gång redan i midten af oktober; men då vid Helgemässetiden — den 1 nov. — blidt väder alltid inträder, går älfven åter upp för att omkring den 20 nov. vara isbelagd på allvar. Några dygns bra frost, och den är färdig för allmän trafik. Synnerligast vid sön- och helgdagar är lifvet och rörelsen på älfven störst: de i full fart galopperande renarna, dragande så väl fattigmannens som den sportälskandes pulka; skidlöparne med sina markvinnande skutt; slädarna, fortskaffade af snabbfotade, med bjällror och tjukor smyckade fålar, hvilka i sin fart eggas af gläfsande långhåriga lapphundar, — korsa älfven i alla riktningar och äflas att först nå målet: Kyrkstaden. *Då* är det som kyrkstugorna komma till gagn: sedan eld uppgjorts på den öppna härden och den oeftergifliga kaffepannan satts på, öppnas de medförda matskrinen.

Den värsta hungern stillas först; sedan gripes till uppgörandet af affärer. De medförda produkterna, fågel, hare, fisk och smör, utbjudas till salu från hus till hus — försäljningen försiggår vanligen med lätthet. Och när så gubbarne fått sig litet socker, kaffe och tobak inne hos handlandena, gummorna några lod »Hjärnes testamente» inne hos apotekaren och äldste sonen »en kur» inne hos veterinärläkaren till Brunte, samlas man vid skymningen åter i stugorna. Flera familjer slå sig då vanligen tillsamman; och medan kaffekoppen så vandrar laget om, föredrager samlingens »kvickhufvud» på sitt säregna bygdemål sina befängda historier, oftast atföljda af de närvarandes uppsluppna skratt. De hafva ej stora pretentioner dessa naturbarn: de behöfva inga rafflande saker för att uppigga domnande nerver . . . .

Vintervägarna äro helt skilda från den vanliga stråkvägen sommartid. Denna tid, då alla vattendrag äro tillfrusna, drages vägen mellan centralpunkterna så rakt som möjligt. På älfven utstakas den, så snart första snön fallit och isen blifvit tillräckligt tjock, och det sker genom att nedsätta smärre granar eller träkors, hvilka ordnas i alléer och, då de nedsatts med omsorg, taga sig ganska prydligt ut. — Ingen, som farit här uppe någon af de stjärnklara nätter, då månen sprider sitt magiska skimmer öfver de vida snöfälten och de i rimfrost klädda furorna, medan himlahvalfvet tyckes af de

flammande norrskenen försatt i eld och lågor — ingen, säger jag, skall kunna förgäta den storartade och fängslande syn, som då erbjudes.

Sättet att färdas vintertid är förträffligt, både för människor och djur. Snöplogningen underhålles af vissa s. k. ploglag, hvilka, då första snön fallit, ständigt äro på rörlig fot för att ej några trafikhinder må uppstå. De mest brukliga slädarna äro de s. k. *risslorna*, hvilka äro synnerligen praktiska. De äro låga och breda, fyllas med hö, hvarpå bredas renhudar och fällar. På grund af deras stora utrymme kan den resande utsträcka sig i hela sin längd och ligger i dessa lika förträffligt som i den mest inbjudande säng. För att hästen må vara så ledig som möjligt framför släden, begagnas s. k. *rankdon* (hvilket utgöres af en båge, som fastsnöres vid lokorna på selen och genom sin elasticitet håller slädstängerna från hästen, på samma gång som »selträna» hållas lediga för att i minsta möjliga grad besvära hästen vid springandet). Alltid köres enspänt af allmogen; skulle en herreman någon gång komma körande i par, väcker han allmän förvåning. Som fortskaffningsmedel användas ock med mycken förkärlek skidor. Utför svindlande höjder ser man t. o. m. barn komma åkande, hvilka man knappast skulle tro kunna gå för sig själfva. Under löpandet på jämn mark begagnas alltid två stafvar af ungefär en spatserkäpps längd och nedtill försedda med

runda träringar, som hindra stafvarna att, då snön är mjuk, tränga för djupt ned. Då det gäller att medföra under resorna något lättare föremål, tillgripes sparkstöttingen. I skogsbyarna inom socknen begagnas äfven i icke ringa antal renar vid skogskörslor: de draga i skogarna de stora timmerstockarna på vägar, som aldrig trampats af någon hästhof. Men nekas kan ej, att denna handtering ty värr blott alltför ofta urartar till det råaste djurplågeri.

Sommartid kan man endast färdas de stora landsvägarna, hvadan vintern är den tid på året, då varuutbytena göras och de långväga resorna företagas. Distanser, som i södra Sverige skulle anses fabelaktiga, tillryggaläggas nu utan svårighet: att göra den bortåt 50 mil långa resan fram och åter till Gellivara anses endast som en liten »afstickare». Efter den 1 maj börja sommarvägarna åter att användas, och då skola dessa vara befriade från snö. Älfven bär dock ännu sitt vintertäcke, och först i slutet af maj kan man vänta att dess bölja är fri.

Då isbojan spränges, sker detta liksom genom ett trollslag. Den fasta, sammanhängande ismassan, som nyss bar både gående och åkande, sönderspringer genom en krasch i en oändlighet småbitar, och ögonblicket därefter är älfven stadd liksom i raseri. Ett sällsamt skådespel ter sig. Sedan isytan sprängts — och detta sker genom trycket af de lössläppta bäckarnas till älfven sig vältrande vattenmassa —

sättas isstyckena i rörelse. Isblock resas mot isblock liksom till tvekamp; de mindre måste gifva vika, och under väldigt sorl söndersmulas de. Segrarne drifva stolta framåt för att, sedan större spelrum erhållits, med starkare fart göra nya anfall. Allt som finnes i deras väg bortsopas, och där stränder med framskjutande uddar ligga i vägen, lagras det ena isblocket på det andra, så att torn af väldiga dimensioner uppstå. Några ögonblick — och allt är lugnt igen: naturens skrudväxling har ägt rum. Den härliga våren har inträdt, och solen smälter de kvarlämnade drifvorna långt inne bland skogens furor och bergens skrefvor. Öfverallt är lif och rörelse,

> då alla små fåglar nu kommit tillbaka
> och plocka och samla kvist efter kvist
> att reda ett bo åt sig och sin maka;
> då glada de hoppa i grönskande snår
> och kvittra och sjunga: nu är det vår
> i polcirkelns nejder.

Blommorna se riktigt yrvakna ut, så hastigt ha de framsprungit ur jordens famn. På åker och äng är arbetet i full fart. Laxfiskena utslås i älfven. I forsarna dansa med svindlande fart timmerflottarna. De uppdragna fiskarbåtarna tjäras och tätas; och så dröjer det ej länge, innan nät och skötar utslås och fiskfångsten är i gång. Blott en liten tid, tills naturen hunnit »morna sig», och så börjar säden gro, »så att man hör det». För oss, som under den långa

vinterdvalan blifvit nästan ljusskygga, strålar nu »Odens öga» utan återvändo: dagen öfvergår omärkbart i natten, ja ljusstyrkan är nästan densamma hela dygnet om vid midsommartid.

* * *

Till det yttre skiljer sig Kalix' allmoge ej synnerligen från södra Sveriges. En och annan egendomlighet torde dock förefinnas.

Af skodon brukas två slag — utom de s. k. svartskorna, hvarmed menas de stöflar och resårskor, som ju allmänt begagnas söder ut, men hvilka här användas ytterst sällan och då endast vid högtidligare tillfällen, såsom kyrkobesök, begrafningar o. dyl. — nämligen: 1:o) *Kängskostöflar*, långa, vanligen öfver knäet gående stöflar af mjukt skinn, ofta osvärtade, å hvilka foten liknar — om jag så må säga — en däckad ökstock med något spetsig för, d. v. s. fotens undre yta är flat utan klack och tådelen slutar framtill i en uppstående spets. De äro absolut vattentäta, lätta att gå med samt synnerligen ändamålsenliga vid skidlöpning. De stoppas med hö och blifva därigenom om vintern ytterst varma. För att hindra de mjuka skaften att glida ned, omlindas benet antingen strax ofvan eller nedom knäet med breda, vanligen mångfärgade band, hvilka ge skodonen ett trefligt utseende. 2:o) *Bandskor*, hvilka väl likna de föregående till fotens utseende

men ej nå längre än till strax öfver vristen, där de låga skaften, jämte nedersta delen af benkläderna, lindas hårdt om benet med breda band. Till följd af denna fotbeklädnad är folket i hög grad plattfotadt, och mången rask ungersven med mod i barm och senfulla armar måste till följd af detta lyte kasseras vid mönstringen till krigstjänst.

Om lifvet bäres alltid ett bredt läderbälte, hvari den stora slidknifven fästes. Bältet sitter mycket löst; vid färder från och till skogsarbetena kan yxan med ett halfslag fästas däri.

Bonden i Kalix kan i allmänhet sägas vara burgen. Han har icke stora fordringar på lifvet, och sparsam är han till ytterlighet. Förutom sina tegar ägnar han sig mycket åt fiske, hvilket är hans älsklingssysselsättning. Och när sommaren kommer, lämnar han, äfven om hjässan är kal, ryggen af åren böjd och lederna af slit och släp styfnade, hus och hem och med en knapp matsäck styr ut mot skären. Det är, som om en oemotståndlig kraft drefve honom ditut, liksom fordom vikingarne drefvos ut att med sina drakar rida på vågornas ryggar. Där slår han sig till ro i sin primitiva stuga; och från arla morgonstund till sent på kvällen, i ur och skur sysslar han med sina nät. Strömmingsfisket ger honom i gengäld god valuta.

Arbetarne vid sågverken äro väl aflönade. Deras dagspenning är t. o. m. relativt hög. I jämförelse

med södra och mellersta Sveriges har vår dagakarl dubbelt så stor aflöning — sommartiden. Men det är just denna tid han skall förtjäna sitt uppehälle för hela året. Om vintern är tillgången på arbete ringa. Tjänstefolk fordra lika stor lön för sommaren som för hela året, och mången duglig s. k. vinterdräng kan erhållas för endast födan.

Ett stort antal s. k. *inhysingar* — backstugusittare — finnas; bland dem råder på många ställen stor fattigdom. Orsaken härtill ligger dels däri, att de mången gång få lämna den torfva, de med svett och möda odlat, till jordens rätte innehafvare, just som de hunnit så långt, att de kunna föda en eller annan ko för sitt uppehälle; dels måste fattigdomens orsak sökas i den tanklöshet, som gör sig gällande vid äktenskaps ingående. Då allmogesonen nämligen uppnått mogen ålder, gifter han sig, fastän han mången gång har ingenting annat än två tomma händer eller i lyckligaste fall en yxa och en ren. I skogen fäller han timmer, och så uppslås en primitiv stuga. Den första tiden går det nog bra, då de endast äro två om brödet. Men snart ökas familjen — och nöden står och klappar på dörren med sin järnhårda, obevekliga hand. Socknens fattigutskylder äro ock tyngande.

Allmogens lefnadssätt är ytterst enkelt: strömming, potatis och »*miso*» (ystad mjölk) är dess hufvudsakliga kost. Trots denna enkla matsedel bli

armarna senfulla; och på runda kinder synas mången gång rosorna friskare, än de som »drifvas» vid den öfverciviliserade kulturmänniskans lukulliska gästabud. Det enda de frossa på är kaffe. Sällan ser man en arbetare gå till sitt arbete utan att medtaga kaffekitteln, äfven om afståndet från hemmet är ganska obetydligt. Som ett särskildt omtyckt kaffesurrogat begagnas *salt*, och kaffet har ingen smak — påstås det — om ej sältan framträder märkbart. Tobak användes ock i stor myckenhet. De »finska bladerna» — en från Finland införd eller närmare bestämd: *insmugglad* (priset är på svenska sidan stundom billigare än på finska, ja t. o. m. billigare än *tullen*) tobakssort, hvilken knippvis köpes och utgöres af de hela torkade bladen af vanlig s. k. bondtobak — är den mest omtyckta röktobaken. Då kalixbon icke äter, röker han. Går han på ängen och mejar gräset, blossar pipan i mun; sitter han vid den flammande brasan i sin stuga och lagar de söndriga näten, är han ute vid soluppgången och kastar ut sina skötar, går han till hölidret för att ge sina djur foder — öfverallt följer honom som en trogen följeslagare den rykande pipan. . . . . .

Vid min afresa från södra Sverige hit upp tillråddes jag ifrigt att aldrig fara någonstädes utan att ha slidknifven vid sidan och den laddade revolvern i barmen. Intet råd kunde vara mera olämpligt. Kalixbefolkningen är godmodig och fridsam. Den allmänt

gängse föreställningen, att folket i de trakter, som äro långt aflägsna från de stora stråkvägarna, skulle vara vildsint, rått och okufligt, är skef. Tvärt om! De gamla goda, nästan patriarkaliskt enkla sederna hafva i dessa bygder ännu icke hunnit uppblandas med dåliga olater. Här råder gammaldags hederlighet, och under den stundom kärfva, för den kortsynte kanske skrofliga ytan framskymtar folkets hjärtegoda sinnelag. Det är att önska, att vinningslystnaden och fikenheten icke snart må nå sådan höjd, att den äfven för allmogen utgör driffjädern i dess görande och låtande . . . . .

Man har tillförne allmänt ansett den skånske bonden som typen för flegma; men han är i sanning öfverträffad af sin broder vid Kalixälfven. Får denne det mest förmånliga anbud sig förelagdt — aldrig skall ens ett drag i minspelet förråda någon inre tillfredsställelse. Sin största belåtenhet ger han till känna genom ett långdraget, entonigt: »Nog gar he an» (nog går det för sig), medan han för ögonblicket upphör med rökningen och rensar pipan från aska. Bristande företagsamhet utmärker honom ock. Bland annat kan man utefter landsvägen se stora fält, som endast ligga och vänta på plogbillen; men vänta få de. Måhända skulle man häraf vilja draga den slutsatsen, att lättja och sysslolöshet råda här uppe, men så är långt ifrån förhållandet. Det är endast företagsamhet, som saknas. Har vägen en gång väl och

vackert blifvit utstakad, får man söka efter en mera trägen och idog arbetarbefolkning än den, som bygger och bor i dessa trakter.

Med folkupplysningen var det klent beställdt till midten af århundradet. Inga skolor funnos. Barnen undervisades, så godt sig göra lät, af sockenklockaren samt i hemmen. Under 1850-talet inrättades så väl småskolor som fasta folkskolor. Till följd af brist på undervisning var allmogen mycket skrockfull, och en hel mängd signerier och andebesvärjelser, för att kufva utbrutna sjukdomar eller för att afvända förestående »anade» olyckor, voro då i bruk. En öfvergång till ett bättre har på senare åren lyckligtvis inträdt. Mången — i synnerhet bland den äldre generationen — finnes inom socknen, som hvarken kan läsa eller skrifva. Då dessas egenhändiga underskrift fordras, måste de tillgripa sina af streck hopsatta bomärken; och det kommer nog att dröja åtskilligt, innan denna brist hinner att fyllas äfven hos det uppväxande släktet. Skolornas antal är ingalunda litet, men endast de uti Kyrkostaden, Töre och vid bruken äro fasta; de öfriga flyttas med korta mellantider från ett ställe till ett annat. Därigenom uppstå ständiga afbrott i undervisningen, och stundom hinna ej ens de första elementen inläras.

Folket är i allmänhet mycket religiöst sinnadt. Kyrkan är, då årstiden tillåter befarandet af skogsvägar, till trängsel fylld, och i de små byarna hållas

mycket ofta af stationära predikanter »uppbyggelsemöten», å hvilka föredragen i all sin enkelhet verka på naturbarnet mycket välgörande. Sektväsendet har här funnit en synnerligen lämplig jordmån. Læstadianismen räknar många anhängare. Utan att behöfva taga parti för dessa separatföreningar måste man dock erkänna de goda sidor de ha: det offentliga samlifvet blir genom dem bättre, dryckenskapsbegäret — nordbons skötesynd — kufvas, och otukten får mindre spelrum.

Och nu, ärade läsare, taga vi ett steg längre norr ut och göra så vårt inträde i

Öfver-Kalix.

Såsom redan är nämndt, voro Öfver- och Neder-Kalix' socknar förenade under det gemensamma namnet Calis till år 1644. Gränsskillnaden är nu utstakad vid *Räktforsen*, en ganska betydande fors, bildad af den från Öfver-Kalix kyrka utvidgade Kalixälfven, hvilken till detta ställe kallas *Räktjärv*. De egentliga bergformationerna taga här sin början, och älfven har nu på allvar lämnat sina låga stränder för att låta sina forsars brus i starkt eko genljuda mellan väldiga klippor. Här delar sig älfven, med sin ena gren i stark krökning bildande den ofvannämnda Räktforsen, utför hvilken dagligen sommartid timmerflottar liksom hiskliga sjödjur vältra sig i hvirf-

lande dans — för den kortsynte framträdande som oundvikliga offer för rofgiriga vågor. Den andra älfgrenen — egentligen blott och bart en lång, smal vik — framflyter lugnt och stilla, med sin bölja vänligt slickande den framskjutande pittoreska halfön. Det är just denna motsats — åsynen af den rasande och af den leende naturen så nära hvarandra —, som gör stället så hänförande. Under flottningstiden kan den resande härifrån ganska bekvämt komma upp till *Bränna* — Öfver-Kalix' centralpunkt och kyrkoplats — förmedelst en liten ångslup, som tjänstgör hit som bogserare af flottar.

Socknen, utgörande ungefär 9 mil i längd och 5 mil i bredd, omgärdas från öster till väster af Hietaniemi, Öfver-Torneå, Korpilombolo, Gellivare och Raneå. Den är uppfylld af en otalig mängd sjöar, träsk och myrar, hvilka samlas i flera vattuleder, som slutligen utmynna i de socknen genomdragande älfvarna.

Det största vattendraget är *Kalixälfven*, hvilken går i socknens östra del. Vid Bränna, norr om kyrkan, sammanstöter den med *Ängesån*, hvilken åter förenar sig med Linaälfven, omedelbart nedanför *Linafallet* vid gränsen mot Gellivare. Men Ängesån har ännu ett tillflöde, *Skröfälfven*, hvilken i närheten af Gellivare socken genomflyter sjön *Landsjärv*, hvarefter den nämnes *Landsån* till sjön *Orasjärv*, där den erhåller vattentillskott af den äfven från Gelli-

vare kommande Bönälfven. Efter passerandet af Orasjärv nämnes den *Träràn*, tills den sammanflyter med Ängesàn.

Vårtiden stiga älfvarna öfver sina bräddar, hvarigenom de närliggande ängarna blifva öfversköljda och liksom gödda. Stundom händer det dock, att stigningen är alltför stark, ja ända till 9 fot, då betydlig skada göres icke blott på de stränderna bekransande byggnaderna utan äfven på jorden, synnerligast om floden därefter sjunker långsamt. Jord och grus kvarlämnas då och förorsaka landtmannen mången olägenhet. Som ett synnerligen svårt år för orten i detta senare afseende har antecknats 1787. Till följd af dels älfvens långsamma återflöde, dels det ymniga regn, som hela sommaren föll ända till september, hindrades både gräs- och sädväxten. Fodret blef efter bärgningen nästan oanvändbart till kreaturen, som måste nedslaktas i så stor mängd, att mjölk knappast fanns att få ens till de späda barnen, och säden blef så svag, att vanligt tunnbröd ej kunde bakas däraf. Till råga på olyckan slog insjöfisket ock fel, så att formlig hungersnöd då var rådande.

Jordens beskaffenhet är här långt sämre än i södra socknen. Den stora rikedomen på myrar och träsk gör, att frosten ofta omintetgör äfven de anspråkslösaste förhoppningar på skörd. I några byar, Svartbyn och Grelsbyn, på älfvens södra sida, som

ligger relativt högt, samt vid Ängesàns och Skröfälfvens nedre flöden är dock jorden ganska bördig. Men hvad vi sagt om Neder-Kalix, att jordbrukaren äfven med små pretentioner omöjligen kan lifnära sig af jordens sädesafkastning, på sätt som jordbruket nu bedrifves, det gäller naturligtvis i ännu högre grad här.

Bränna ligger på en jämn slätt, på tre sidor omfluten af Kalixälfven, och mot den fjärde — den södra — står *Brännaberget* som en skiltvakt i jättegestalt. På älfvens västra sida stryker landsvägen från Töre, hvilken fortsättes dels upp till Gellivare kyrkoby, dels vid postkontoret å *Heden* viker af öfver färjstället därstädes till Korpilombolo — hvilken senare väg öppnades för allmän trafik sommaren 1891. Resande, som hafva Bränna till mål, måste vid *Kangis*, ett af länets största färjställen, sättas öfver i färja. Passagen vår och höst är förenad med ganska stor tidsspillan, i synnerhet för dem, som vända Bränna ryggen, alldenstund färjans läge är på älfvens motsatta sida. Ligger vinden då också mot, så att ropen endast med yttersta svårighet höras, gäller det att hafva styrka så väl i lungor som — tålamod, ty de goda Ö. Kalix-borna äro ingenting mindre än rappa i sina rörelser. — I närheten af färjstället företages den lämpligaste uppstigningen på det majestätiska *Lappberget*, från hvars hjässa den strålande solskifvan en hel vecka midsommartid synes högt

öfver horisonten. En och hvar, som besöker denna bygd, bör icke försumma tillfället att göra den halftimmelånga bestigningen af berget: de otaliga träsken med sina täcka holmar, de pittoreska sunden med här och där instuckna gräsbärande ängar, mellan hvilka Kalixälfven slingrar sig S-formigt, göra taflan skön; och däromkring sträcka sig de ståtliga bergen, af hvilka de nästan regelbundet formade *Vännäskullarna* utgöra ett egendomligt ornament på den starkt utsirade, massiva ramen. Lappbergets topp utgör en af de bekvämaste punkterna i Sverige för iakttagandet af midnattssolen. Utsikten här är ojämförligt mycket mera storartad än från *Avasaksa* på finska sidan, hvartill passagen är svårare, dyrare och längre; anser man det nu förenadt med för stort besvär att företaga bergbestigningar, har man att bege sig till det endast en mycket kort bit från Bränna belägna *Djupträsket*, från hvilket man i båt ock skådar midnattssolen, då horisonten är fri från skymmande berg.

I Bränna möta oss åter kyrkstugor. De äro dock här färre än i Neder-Kalix men ingalunda utmärkta genom snyggare utseende. De ligga uppradade längs stora vägen och äro därför mera exponerade än de hopgyttrade, af snygga förposter omgifna syskonstugorna i grannsocknen. Men dessa stugor, så oansenliga de än tyckas, spela ingalunda en obetydlig roll. *Här* utbjuda vid marknadstid och

vid de större högtiderna handlandena från grannstäderna Haparanda och Luleå sina varor; *här* utslungar den fanatiske kolportören förbannelsens gissel öfver mammons trälar; *här* sammanträffa de gamla från när och fjärran för att vid den flammande brasan på den öppna härden utbyta sina tankar och meningar angående sin jord, sin fänad och sina familjeangelägenheter; och *här* träffas de unga för att sammanväfva de band, som en gång sedermera skola förena deras öden. — I sammanhang med sista yttrandet kan jag ej undgå att påpeka en egendomlig sed, hvilken mig veterligt ej påträffas inom någon annan socken. Innan bruden träder i brudstol, är hon förpliktad att först hafva tillverkat sin tillkommande mans hela dräkt — skorna undantagna. Dessutom är det hennes skyldighet att förära sina svågrar och svärfar hvar sin *väst* samt svägerskor och svärmor hvar sitt *linne*. Bruket antages hafva uppkommit därigenom, att de gamla velat, att »sånakuno» (svärdottern) skulle dokumentera sig vara duglig i hemslöjd.

Byggnaderna i Bränna äro för öfrigt icke utmärkta för någon större »arkitektonisk skönhet». Endast kyrkan gör möjligen härifrån ett undantag. Den första offentliga byggnad, hvari gudstjänst utöfvades, uppbyggdes på 1630-talet. År 1637 invigdes den till kapell och blef efter skilsmässan från södra socknen betraktad som moderkyrka. Genom vådeld

uppbrann emellertid kyrkan den 26 februari 1690 men reste sig på 53 dagar å nyo ur askan. 1858 uppbyggdes nuvarande kyrkan. Den äger inga minnen från svunna århundraden. En liten tafla där inne påminner om, att prins Karl — sedermera Karl XV — därstädes afhörde den första gudstjänsten efter kyrkans invigning. Kyrkobyn äger läkare, medikamentsförråd, fyra eller fem handlande, post- och telefonstation samt en och annan yrkesidkare. Som en egendomlighet kan påpekas det förhållandet, att hos handlandena härstädes varuprisen, trots de betydliga frakterna från Stockholm, trots det fem mil långa forslandet sedermera af varorna från aflastningsplatsen Töre samt trots att försäljarne måste ligga inne med hela vinterförlaget från sommaren, medan ångbåtstrafiken pågår, äro endast obetydligt högre — naturligtvis med undantag af prisen på mjöl och säd — än i mellersta Sverige. Platsen företer ringa liflighet, och varuomsättningen är ej synnerligen stor för närvarande men kan möjligen höjas vid trafikerandet af den nu fullbordade landsvägen till Korpilombolo. Tingstillfällena hopsamlade fordom ganska mycket folk, hvilket sista tiden betydligt minskats, då numera tingen bortgöras på en à två dagar till följd af åklagarens mållöshet. Endast vid de större högtiderna, såsom påsktiden, då allmogen vanligen hemkommer från sina timmerkörslor uppe i skogarna, och midsommar, då man utsläppt sina kreatur på

bete, samt vid den s. k. *vintermarknaden*, besöker allmogen i större mängd Bränna. Denna marknad — den enda lagliga på året — infaller i slutet af januari samt varar 4 à 5 dagar. Till denna infinna sig handlandena ej blott från grannstäderna utan ända från Skellefteå och Piteå, de senare dock hufvudsakligen i egenskap af köpare af lappmarksprodukter i form af renstekar, fågel, fisk och hudar. Innan vägen till Gellivare blef byggd, nedforslades dessa varor af lapparne själfva till Bränna. Numera föra de sina produkter ej längre än till *Matarengi*, hvarifrån god väg finnes i flera riktningar. Att under dylika marknadsresor råka ut för lapparne är en ingalunda behaglig sak. Det kan nämligen dröja timtal, innan det stundom mer än en fjärdingsväg långa renföljet hinner passera. Svårast utsatt är den, som har renarna framför sig. Att få tåget att stanna, medan man passerar förbi, låter sig icke göra — godvilligt. Enda utvägen är att kullstjälpa en eller annan pulka med dess innehåll, då lappen måste stanna för att ställa den i ordning igen. Men olycklig den, som blir upptäckt eller gripen på bar gärning. Ett afbrott i marschen uppstår ock, om någon ren skulle falla omkull eller trassla in sig i en utförsbacke. Det händer ingalunda sällan, att renen vid dylika tillfällen bryter ett ben, ja t. o. m. halsen af sig. Olyckshändelsen bäres emellertid af lappen med stor resignation:

utan att förlora någon tid sticker han sin långa slidknif i den fallna dragaren, och för pulkan sättes i stället en af de alltid åtföljande reservrenarna.

Den första marknadsdagen göras uppköpen i ringa mängd: man upplifvar gamla bekantskaper, knyter nya och planerar endast så smått för de kommande dagarna. Men marknadssöndagens eftermiddag utvecklas det egentliga marknadslifvet: då är hästhandeln — som drifves i betydlig skala och som utgör marknadens kanske viktigaste moment — i full fart. Till följd af den höga tull, som pålägges hästar vid förandet öfver gränsen, användes mycken list för att undgå dessa utskylder. Finnen — i synnerhet gränsfinnen — är känd för sin knipslughet, och i smuggleriväg har han uppnått stor färdighet. Men äfven utan denna »talang» skulle han under nuvarande förhållanden kunna lyckas i sitt geschäft ganska bra, därest han ej ägde en medfödd skuggrädsla, ty gränsbevakningen är ytterst ofullständig och otillräcklig: den lägre betjäningens antal borde minst tredubblas. Att resultatet däraf skulle blifva märkbart och gagneligt är ett faktum; och hvad staten utgåfve i löner, skulle den snart få valuta för i gjorda beslag. Som det nu är ställdt, verkar tullen platt intet; uppsök den det gitter den handlande på svenska sidan, som erlagt tull för sina till salu hallna »finska blader», och jag finner mig öfverbevisad. Till dess gäller mitt påstående . . . . . De

finska hästskojarne äro här talrikt representerade. Iklädd grå, halfkort fårskinnspäls, sittande i sin lilla kappsläde, dragen vanligen af en utkörd krake, hvilken under någon kortare tid »uppstillats», och som med en mängd knep nu framträder som en eldig fåle, far hästskojaren fram under gräsliga tjut, mellan hvilka höres: *vaihtaa hevonen* (uttryck för erbjudande af hästbyte) eller: *ostaa hevonen* (liktydigt med: Köp min häst).

I intimt sammanhang med hästköpen står brännvinssupandet. All spritutskänkning är visserligen förbjuden i Öfver-Kalix — i lappmarkerna är det t. o. m. förbjudet att ens *införa* sprit. Förbudet har antagligen utfärdats för att sätta en gräns för ockraren, som här använde de rusiga lapparne som ett lämpligt föremål för prejerier. Men lönkrögare uppträda här och hvar med sitt stop under sken af att försälja helt andra saker. Äfven en och annan kringresande handlande räknar icke orättmätigt att utkolportera midt för »höga vederbörande» brännvin, tillsatt med några droppar essence under eau de colognens etikett; men rättvisans tjänare stå handfallna, maktlösa, då säljaren positivt påstår, att varan är *toilettmedel* och ej någon dryck; — att den missbrukas, rår ej han för! Hoffmans droppar äro ock ett af marknadens tillbehör, och ett bevis på i hvilken otrolig mängd de kunna utportioneras vid dylika tillfällen kan lämnas. På 1870-talet, då intet apotek fanns i Öfver-Kalix och läkaren i Neder-Kalix be-

ordrades af länsstyrelsen att ditresa vid marknaden, atföljdes han alltid af apotekaren med medikamentsförrådet. Vid ett dylikt tillfälle sålde den senare för närmare 1500 kr. Hoffmans droppar. Saken blef naturligen föremål för åtal, men innan domen föll, hann utminuteraren ställas för en högre domstol. Numera kan det glädjande förhållandet med bestämdhet konstateras, att under *pågående* marknad utlämnas från apoteket därstädes inga dylika droppar utan recept från vederbörande läkare.

Men vi återgå till själfva marknaden. Det har nu redan börjat lida så långt, att hästprofningen är i gång. Och bjällrorna klinga, och utåt bär det på älfven, där under tjut och piskslag de mest halsbrytande kappkörningar anställas. Och midt i trängseln stapplar den kortväxte lappen, utbjudande med höjtstämma på sitt säregna tungomål sina renhudar, räfskinn och lappskor. Och finska bönder ropa ut till salu på sitt diftongrika, entoniga språk hela knippen af slidknifvar; och folket långt uppifrån obygderna, som nedkommit för att göra sina årsköp af mjöl, tobak och kaffe, går i långa rader, blygt och försagdt, fånigt stirrande på de granna band och glimmande saker, som förrädiskt draga till salustånden. Det är ett egendomligt virrvarr, som där gör sig gällande: finska, lappska, Öfver- och Neder-Kalix' bygdemål — totalt ofattbara för utsocknesbor — och norska (af Kautokeinolappar) rådbrakas kors

och tvärs. Man känner sig därför som främling i eget land. —

Vägarna i Öfver-Kalix äro ytterst få och med undantag af stora landsvägen i mycket miserabelt skick; det fordras både mod och skicklighet för att balansera på de smala spänger, som äro slagna öfver kärr och myrar. Det är därför hufvudsakligen båtledes man färdas den tid på året, då icke snön och de tillfrusna vattendragen göra socknen farbar i hvilken riktning som helst. Farkosternas — de s. k. forsbåtarnas — utseende är ganska säreget. De äro ända till 30 fot långa men endast 2½ à 3 fot breda. Spetsiga i båda ändarna, hafva de betydligt större bredd i fören, så att tvenne roddare i bredd mycket väl få plats därstädes, hvilket icke går för sig i aktern. De äro ganska smäckra, ytterst lätta att manövrera men oerhördt ranka — en enda liten vrickning och båten ligger i kull. Vanligen hafva de två årställningar, men en och annan är äfven konstruerad för tre roddare. Årorna, som begagnas, äro endast några fot långa med mycket breda blad. Båtarna äga aldrig fastsittande roder, utan till båtens styrande användes en spadformig åra, hvilken instickes i en ögla i närheten af båtens spetsiga akter — ej i själfva aktern. Med en oerhörd hastighet genomdansa de forsarna, och det påstås, att de kunna tillryggalägga de större med en hastighet af bortåt 2 000 fot i minuten. Då man ser de väldiga forsarna,

tätt uppfyllda med klippstora stenar, kring hvilka böljorna dansa den vildaste ringdans, förvånas man högligen öfver hur förståndigt folk kunnat komma på den djärfva tanken att i båt vedervåga sitt lif i det rasande elementet. Och dock hör man sällan, att någon olycka inträffar, oaktadt de svåra forsarna *Kamlungen* i Neder-Kalix och *Storgren* i Öfver-Kalix flerfaldiga gånger dagligen befaras. Strömfåran i forsen går ingalunda snörrätt framåt utan stryker än i tvär vinkel mellan skarpa, lurande stenar för att strax därefter taga kurs midt i forsen, än slingrar den sig ormlikt från den ena stranden till den andra. Skulle rätta kursen förändras af båten aldrig så obetydligt — t. o. m. endast några tum — är allt förloradt: båten slungas mot stenarna eller uppslukas af de gapande vågsvallen, och besättningen meddrages af den oemotståndliga strömmen. Allt hvilar på styrmannen. Från sin tidigaste ungdom vänjas också älfborna vid forsarna; de börja som roddare och öfvertaga så småningom ledningen vid styret först i de små, ofarliga, innan de få styra i de lifsfarliga forsarna. De hafva tidigt lärt sig att skåda döden i hvitögat och tillkämpa sig därför fort nog en beundransvärd själsnärvaro och ett orubbligt lugn — oumbärliga egenskaper för forskarlar.

Då båten närmar sig forsen, ordna sig roddarne, och styrmannen griper hårdare om rorspaden. Hufvudbonaden tryckes stadigt på sin plats för att icke under farten blåsa bort, hvarigenom styrmannen skulle få den bländande solen rakt i ögonen och sålunda förlora förmågan att iakttaga den rätta kursen. Då man kommit *i* forsen, måste roddarne öka båtens fart så mycket som möjligt, så att den blir hastigare än strömmens; eljest lyder båten icke rodret. Vi färder *mot* strömmen användes i de mindre forsarna *stakning* — af allmogen kallad *forkning* —, hvilken bör företagas med en ytterlig regelbundenhet och jämnhet, på det att icke båten under störarnas upptagande må dragas tillbaka af strömmen. Uppför de största forsarna drages båten med linor längs stranden.

Inom Öfver- och Neder-Kalix' socknar räknas bortåt ett trettiotal forsar, förutom de majestätiska, ofarbara, riksbekanta *Linalinkan* och *Jockfallet*. Från *Skröfvens* gästgifvargård till Linkan är endast 1 mil, hvilken vägsträcka kan tillryggaläggas utan minsta ansträngning, då vägen är ganska god. Ungefär på halfva vägen ligger nybygget *Torrasjärf*, hvarifrån rådligast är att sända bud till Ängeså-by för att hafva roddare till mötes vid Linafallet, därest vattenståndet är tillräckligt högt för att båtledes fortsätta resan utför Ängesån.

Linaälfven flyter ofvan fallet genom en vild, bergig trakt, bildande en mängd brusande forsar, utefter hvilka storartade styrdammar blifvit byggda för att leda timret förbi de stenigaste ställena. Strax ofvan fallet kastar sig älfven liksom för att pröfva

sina krafter utför ett par smärre afsatser, möter då vid själfva bråddjupet en mindre klipphäll, öfver hvilken den rytande af raseri hastar för att med ett väldigt språng störta utför den lodräta 17,5 m. höga klippväggen. Den fallande vattenmassan piskas hvit mot klippan, som tyckes ända ned i grun-

Linalinkan.

den skakas af fallets våldsamhet. Dånet är bedöfvande och kan vid gynnsam vind höras milsvidt omkring. Här och hvar på sidan om det egentliga fallet söka sig smärre vattenstrålar väg utför klippan, bildande en mängd hvitskummande småfall. Fordom säges fallet varit ännu mer imponerande.

Då kastade sig älfven utför klipporna åt öster, där just den största vattenmassan framflöt. Nu har aktiebolaget Bergman, Hummel & komp. byggt en stark stenkista tvärs öfver fallets forna kungsådra för att hindra timmerstockarna att splittras under nedflottningen. Från klippans fot under fallet ända upp till dammbyggnaden ligga på norra sidan hopförda tusentals stockar, murknade och svarta af ålder, — ett minne från den gyllene tid, då timmerstockarnas värde ej var så stort och då tillgången på dessa var tillräcklig, utan att man behöfde bekymra sig öfver att massor af väldiga furor sargades eller onödigt förstördes under sin hufvudstupa färd genom fallet. — Nedanför detsamma bilda stränderna en rotunda med spakt vatten. Det är, som om älfven här bidande afvaktade någon hjälp till att fortsätta sin långa färd, alldeles utmattad efter sitt sista jättelika kraftprof, men snart påträffas hjälpkällan *Ängesån*, och sedan hasta de rastlöst att tillsammans förena sig med Kalixälfvens väldiga vattenmassa.

Från fallet färdas man — som sagdt — antingen båtledes eller vid lågt vatten $^1/_2$ mil till fots förbi en mängd småforsar. Sedan blir älfven djup, och i forsbåt med raska roddare dröjer det icke länge, förrän man förbi det höga, pittoreska *Ängeså-berget*, vid hvars fot byn af samma namn är belägen, *Ulligasvaara* och nybygget *Yttersel* passerat den $2\,^1/_4$

mil långa vägen till det vägmärke, som med påskrift »*Turistväg*» utvisar början af den under vintern 1890—91 upphuggna och spångade nya stigen för resande mellan Linalinka och Jockfallet.

Från Ängesåns vackra älfdal går vägen uppför det ganska höga *Gammelberget*, genom vidsträckta, jämförelsevis omväxlande skogstrakter, öfver norra änden af det stora och dystra *Svartberget* — fordom ett kärt tillhåll för björnar — till nybygget *Valls-järf* vid sjön af samma namn. Till större delen ledande öfver fast mark och på de blötare ställena väl spångad, är den nya vägen föga mödosam; den har för öfrigt att bjuda på åtskilliga vackra utsikter öfver den vilda och ödsliga, starkt kuperade skogstrakten. Här varskos man af Jockfallet genom dess mäktiga dån; och endast $^1/_2$ mil återstår förbi nybygget *Tyckjärf*, och man når Kalixälfven och är så framme vid *Jockfallet* efter att bekvämt och angenämt hafva tillryggalagt den $3\,^3/_4$ mil långa vägen mellan tvenne af Norrbottens läns mest sevärda punkter.[1])

Fallet är 10 m. högt. Sammanträngd mellan tvenne klippor, nedstörtar älfven nästan lodrät i ett bråddjup, hvarifrån vattnet under väldigt sorl återkastas uppskummadt i lika höjd. Första intrycket,

[1]) Redogörelsen för vägen mellan Lina- och Jockfallen är ett utdrag från en af H. M. Nordlund välvilligt förf. tillställd beskrifning.

man får, säger Szs, är det, att de två utspringande klippnäsen söka att hindra allt vidare lopp af älfven, som retad, flämtande och rytande då bryter sig igenom med sin allt motstånd öfverväldigande vattenmassa. — I brantaste planet, just där några stenblock mäkta dela vattnet i skilda flöden, skönja vi oupphörliga ögonblicksfotografier af de blankpolerade bergväggarna, utför hvilka fallet brusar; längre åt sidorna synas endast de nedrusande vattenmassorna, svallande, tumlande om i väldiga hvirflar. Oupphörligt växlar den svällande vattufloden utseende, i synnerhet sedan den är kommen ned till den lägre nivån, där allt är i uppror, där skummet i darrande kaskader yr högt mot skyn. Vid hög luft och ej alltför stark belysning företer fallet en härlig anblick genom solstrålarnas brytning i regnbågens alla färgskiftningar. Vid fallet är en gammal sägen förknippad. Det berättas, att under ett af ryssarnes anfall skulle några af fiendens högre officerare transporteras i båt utför älfven. Båtar iordningställdes, och i den första placerades en öfverkalixbo, förfaren med farvattnet, för att visa kursen. Båtarna följde tätt på hvarandra, och undan gick det. Komna ett stycke ofvanför fallet sporde en af officerarne styrmannen, hvad det var för rök, som syntes på älfven — det uppkastade, skummande vattnet företer vid fallet mycken likhet med uppstigande rök — och då han blifvit upplyst om att

det antagligen vore en afdelning ryssar, som under bivuakeringen gjort upp eld för att koka kaffe, fortsattes sorglöst färden. Båten hade redan börjat öka farten och närma sig strömdraget. Men i sista ögonblicket — just som det i svindlande fart skulle bära utför — hoppade styrmannen ur båten, kastade sig på en i älfven liggande större sten och undslapp därigenom med lifvet; under tre dagar fick han emellertid sitta bidande på stenen, tills hjälp kunde lämnas honom. Så väl båten, däri han suttit, som efterföljande neddrogos i fallet, nedanför hvilket spillror af båtar och delar af den gräsligt stympade besättningen sedermera skulle hafva påträffats. —

Nedanför fallet hoppa muntert laxarna, ifriga att komma ofvanför, hvilket dock hör till de »fromma önskningarna».

Kalixälfven är för öfrigt rik på lax, och de år fisket utfaller gynnsamt indragas till bygden ganska betydliga summor. Nästan hvarje by har sitt fiske, så framt älfvens bredd och öfriga naturförhållanden ej lägga ett hinder härför. Trots fiskenas och forsarnas stora antal påträffas laxen långt ofvanför polcirkeln ända till Jockfallet. I Neder-Kalix bedrifves fångsten af lax och tajmen (inom orten kallad *börsting*) med stor ifver. Från stranden utbygges pålverk i älfven, så långt lagar och författningar medgifva. De i bottnen nedslagna stockarna förenas med tätmaskiga nät. I rät vinkel häremot utbygges en

stundom flera hundra alnar lång arm, också förenad med nät. Laxen inkommer vid dessa ställningars föreningspunkt, där den stannar i ett fyrkantigt rum, *laxkaret*, hvilket både på botten och sidor, med undantag af den sidan, där laxen går in, är försedt med nät. Då laxen upptages — allmogen kallar detta *kolka* —, uppdragas näten från bottnen. Laxen, som tages upp- och nedvänd, med ena handen om stjärten och andra om hufvudet, lefver endast några ögonblick ofvan vattenytan. — Bland Öfver-Kalix' laxfisken är kronofisket *Kengisfors* — helt nära polcirkeln — af mesta betydenhet och af äldsta datum. Redan Gustaf I utfärdade en förordning af år 1541, huru med fisket skulle förfaras, hvari det tilläts kalixborna att idka fiske nedanför Kengisfors, med villkor att afstå en tredjedel af fångsten. Där ofvanför öfverläts fiskerätten åt de s. k. *birkakarlarne* i Luleå. Namnet härleder sig från det fornsvenska ordet Birka, liktydigt med borg, handelsplats, hvadan birkakarl var detsamma som köpman. Deras första omnämnande förskrifver sig antagligen från 1358, då tillstånd lämnades dem att i »öde skogar uti Lappmarken söka sina tarfvor och nytta». Genom dem erhöll kronan indirekt skatt af lapparne, i det att de för sin handelsrörelse här uppe voro skyldiga att erlägga årlig skatt. Till en början var denna ganska obetydlig; enligt v. Dalins sv. historia betalade birkakarlarne i skatt till år 1528 endast 16 timmer (1 timmer = 40 skinn)

s. k. klockeverk och 4 mårdskinn. Efter detta är fördubblades skatten och ökades sedermera, så att den utgjorde en ej oväsentlig del af kronans inkomster. Men med tiden blefvo birkakarlarne egenmäktiga, framforo hänsynslöst och förtryckte lapparne, hvarför Karl IX bjöd, att undersökning med dem skulle anställas, och denna lände till det resultat, att flera af deras privilegier, bland andra rätten till laxfiske i Öfver-Kalix, indrogos. Deras makt blef härigenom väsentligt kringskuren; och sedan stadsprivilegium på 1620-talet blifvit utfärdadt för Luleå, var deras tid för alltid förbi. — Nu betalas årligen 600 kr. till kronan af laxarrendatorerna vid detta fiske.

Ett par kilometer nedanom polcirkeln ligger på en täck holme, omgifven af skyddande bergskedjor, *Rödupps* bruk. Egendomen, tillhörig aktiebolaget Bergman, Hummel & komp., är säte för en af bolagets förvaltare, som därjämte är öfveruppsyningsman för timmerutdrifningarna.

Vid Ängesån, ungefär en mil från kyrkan, ligger *Gyljens* sågverk. Förste ägare till detsamma var friherre S. G. Hermelin, hvilken inlagt så stora förtjänster om öfre Norrlands, särskildt Kalixbygdens, kultivering. År 1801 förskaffade han sig privilegium att å *Sandträskbäcken*, Gyljens hemman, som han inköpt år 1799, anlägga masugn och drifva järnbruksrörelse — ett företag, som han ej blef i tillfälle att utföra, då han kort tid därefter fann sin,

genom oegennyttig verksamhet och exempellös sträfvan för ortens bästa, till en början betydande förmögenhet, utsinad. Efter hans död den 4 mars 1820 öfvertogs Gyljen af baron I. C. Adelsvärd och medintressenter, hvilka uppförde masugn, till hvilken järn hufvudsakligen med renar nedforslades från de 13 mil aflägsna Gellivaregrufvorna. Järnbruksrörelsen fortsattes till 1855. Sedan dess drifves därstädes endast trävarurörelse.

* * *

Och nu till sist ett par ord om folket inom socknen. Allmogen skiljer sig icke mycket från hvad jag påpekat om södra grannsocknens. Endast till utseendet äro de skiljaktiga. Öfver-Kalix-bonden är, i motsats till brodern i södra socknen, högrest, smärt, mörklagd, ganska mycket påminnande om allmogen i Dalarne. Hans klädedräkt är numera i allmänhet densamma som folket i grannförsamlingarna bär, sedan karlarnes vida långrockar och kvinnornas stora rynkmössor blifvit bortlagda och fått sin plats hänvisad till museernas skräpvrår. Dock tyckas männen hafva en viss förkärlek för den gröna och röda färgen, ty sällan får man se dem uppträda sommartid utan att vara iklädda en ytterskjorta — i stället för rock —, som äger någon af dessa tvenne färger. De bära mycket långt, tvärklippt hår.

hvilket täcker båda öronen. Folket är arbetsamt och har af den karga jordmånen och det bistra klimatet lärt sig att vara förnöjsamt med litet samt att icke fälla modet, om barksmaken i brödet tager öfverhanden. Sin hufvudsakliga utkomst tager det om vintern genom timmerkörslor i skogarna för de stora trävarubolagen. Skildt som det varit genom ända till de sista årtiondena ytterst svåra kommunikationer från södra trakter, har det bibehållit mycket af sin gedigna ursprunglighet och sina gammaldags enkla seder och bruk men visar sig å andra sidan ytterst gensträfvigt för nyare idéer, som på ett mera praktiskt sätt skulle kunna tillgodose deras behof. De tillämpa och försvara hårdnackadt den gamla utslitna frasen: »Har det gått i fars och farfars tid, behöfva vi ingen förändring.» —

Språket, liknande i mångt och mycket gamla götiskan, är ytterst svårt att förstå; det är ordfattigt och föga utveckladt. Vokalerna förbytas till diftonger, som göra språket otydligt. Vid verbens infinitiv uteslutes vanligen *a*, så att t. ex. *rida* uttalas *reid* o. s. v. — Hvem skulle väl ens *ana*, hvad t. ex. följande meningar betyda: Je ha kimi hejt å je jer ärne båo hinna til je doj; he jer vacker natäur å folke jera arti. —

E anar gängj sku I fa hojr mair; je liut släut — je hälläa for landj. —

I svensk öfversättning lyder den sålunda: Jag har kommit hit och ämnar bo här till döddagar, emedan naturen är skön och folket är präktigt. — En annan gång skall ni få höra mera, men nu måste jag sluta, då jag redan uppehållit er för länge.

Innan jag slutar min lilla skildring af denna undangömda vrå bland bergen, torde jag i största korthet få uppdraga de yttre konturerna af en varelse, som visserligen icke är för den beskrifna trakten egendomlig men som dock bör presenteras, emedan han är af så oerhördt stor betydelse för folket här uppe. Det är *renen* jag åsyftar.

Inom Öfver-Kalix underhållas närmare 3,000 renar. Renens utseende och byggnad ur rent naturhistorisk synpunkt känna vi till från studierna på skolbänken, hvarför jag anser det öfverflödigt att lämna en beskrifning i denna riktning. Han skildras i allmänhet som »ett ståtligt djur af hjortens storlek». I själfva verket är han dock betydligt mindre, och hans ståtliga utseende försvinner helt och hållet med hornkronans fällande. Hjortens — om jag så må säga — intelligenta och liffulla utseende saknar han dessutom fullständigt. Renen *ser* snarare slö och likgiltig ut; men detta *är* han ingalunda. Tvärt om äger han ett ytterst lifligt temperament. Rask i vändningen får man vara att kasta sig i pulkan, då man fått honom förspänd, ty så fort man lämnat taget vid hans

hufvud, bär det åstad — »med vindens snabba steg». Man särskiljer två slag af renar: *fjällrenen*, som är betydligt mindre men utmärkt för sin stora snabbhet och uthållighet, samt *kustrenen*, som är högbentare och mera säflig och ovig i sina rörelser. Till färgen är han grå med hvit buk och hals. Äfven helhvita renar finnas, hvilka lappen särskildt älskar, emedan efter hans åskådning de medföra stor lycka, fastän ej så litet arbete åtgår att söka rätt på de förkomna, då de till följd af sin hvita färg äro svåra att varseblifva på snöfälten. Hårremmen är ytterst tät och ett godt vapen mot de kalla snöstormar och den bitande köld, för hvilka han är utsatt.

De flesta renar äro ytterst läraktiga och låta med lätthet tämja sig, men en och annan motsätter sig med en istadighet, som kan reta gallfeber på äfven den lugnaste körsven, hvarje lärospån. Då lappen ser någon kalf med goda tecken att blifva trafvare, fastkastas han och hålles någon tid fastbunden för att så förberedas på kommande dressyr. Renens kördon utgöres af ett par lokor, vid hvilka dragremmen medelst en smal träskifva, liggande under bröstkorgen, är fästad. Tömmen sitter fast vid hufvudets grimma. Själfva körningen är något olika, men i Kalix bruka lapparne hafva tömmen — endast *en* begagnas, som hopflätas af rentarmar — fästad vid grimmans vänstra sida, hvarifrån den kastas, då djuret sätter sig i rörelse, med högra armen —

omkring hvilken den är lindad flera hvarf — tvärs öfver renens rygg och hänger sedan slapp vid högra sidan. Vill man sedan vika åt höger, slungas tömmen fram på halsen, hvarefter man genom ett kraftigt drag för renens hufvud åt denna sida, då renen ändrar riktning. Kastas tömmen öfver på vänstra sidan och blir i denna ställning, stannar renen genast. — En god ren springer en mil på 20 minuter. Vid längre distanser bör man esomoftast stanna för att låta honom pusta ut några ögonblick och få äta litet snö. I allmänhet utför han undergifvet det tunga arbete, som mången gång fordras af honom; men gör han stopp, hjälper hvarken lock eller pock, ty envis är han till ytterlighet. Alldeles omottaglig för vänlighet, bemöter han hvarje smekning med största likgiltighet; och en stilla skakning på pälsen, liksom ville han därigenom undanskaffa något obehörigt påhäng, är hans ogillande uttryck för den olämpliga artighetsbetygelsen. I regeln from som ett barn, mottager han hvarje hugg och slag med orubbligt lugn utan att bli ilsken. En och annan finnes dock, som äger, om jag så må säga, medfödd ilska. Dylika äro mycket obehagliga under pulkakning; de kunna rent af vara lifsfarliga. Sällan begagna de sina horn som anfallsvapen men betjäna sig i stället af frambenen, i hvilka de äga en utomordentlig styrka; och ser man renen vilja gå anfallsvis till väga, gör man klokast i att snarast möjligt

stjälpa pulkan öfver sig, med risk att eljest blifva ordentligt mörbultad af hans klöfvar.

Få djur äro utrustade med ett så utpräglat lokalsinne som renen. Tager man t. ex. en körren från norska fjällen hit ned till Kalix, kan man vara förvissad om att han, då man vid vårens inträde släpper honom lös, direkt beger sig af till sin födelsebygd.

I midten af september inträffar parningstiden, som fortvarar till ungefär den 10 oktober. Vid 2 års ålder kalfvar renkon (vajan) första gången. I undantagsfall »bär» hon redan i april, men det vanliga är, att hon i maj framföder kalfven, som följer modern, tills den uppnått ett års ålder. För att sedan kunna skilja samhörande renar från hvarandra, märkas nu kalfvarna i ena eller bägge öronen medelst inklippning af smärre skåror. Hvarje renägare äger sitt renmärke, hvilket bäres af alla hans renar och som lagfares för att vara honom till skydd mot ingrepp af andra renägare. I juni och juli månader fäller renen håret och är då mycket ful, men redan i augusti börjar han anlägga vinterpälsen. Mjölkningsperioden inträffar, om våren varit mycket lång, i slutet af juni, eljest i juli och räcker denna och följande månad. Skulle emellertid sommaren vara mycket regnig och ruskig, måste mjölkningen afbrytas redan i början af augusti. Med sin lina (*svopongi*) kastar lappen fast alla vajorna, och sedan

de vid 8- eller 10-tiden på förmiddagen äro samlade, skiljas de från sina kalfvar och instängas i särskilda hägnader, i hvilka vajorna tillbringa hela dagen utan föda, tills de vid femtiden på eftermiddagen blifvit mjölkade. Under dagens lopp uppgöras och underhållas ständigt eldar i hägnaderna, där vajorna befinna sig, för att röken må hindra myggen och bromsarna att oroa renarna. Då vajorna efter mjölkningen hela natten äro tillsammans med sina kalfvar och om dagen lämnas utan föda, kan man lätt fatta orsaken till att de lämna lappen endast $^1/_2$ kvarter mjölk om dagen. Som hårlossningen och mjölkningstiden infalla samtidigt, inkommer i mjölkämbaret betydligt med affallet hår, hvilket gör, att ej mycket återstår af hvarje rens mjölk, sedan denna blifvit silad. Men mjölken är ofantligt fet. Af densamma bereda lapparne en mycket välsmakande ost, hvilken skäres i tunna skifvor och förtäres till kaffet, då den tjänstgör både som grädde och kaffebröd.

I oktober månad, då renarnas päls är vackrast och håret stadigast, börjas slakten, som utsträckes till bortåt mars, då bromslarverna genomborra huden och genom den mängd hål de förorsaka göra densamma obrukbar. Hos fem år gamla, kastrerade renar är köttet fetast och mest välsmakande. Hvarje ren, som skall slaktas, fastkastas först. Med en kraftig stöt sticker lappen sedan knifbladet ända till skaftet i främre bröstöppningen. Renen släppes sedan lös,

och med fastsittande knif stapplar han framåt, tills döden hunnit befria honom genom inre förblödning. Omedelbart därefter öppnas bukhålan, emedan det eljest lätt händer, att våmmen spränges sönder — synnerligast om renen strax förut ätit — emedan dess muskulatur är synnerligen svag och föga elastisk. Sedan bukens inälfvor uttagits, särskiljes våmmen, som vändes ut och in och sedan tjänstgör som uppsamlingskärl för det i brösthålan utgjutna blodet. Äfven vid den största renslakt får man aldrig se blod på snön — så försiktiga och renliga äro lapparne i *detta* afseende. Huden, som står i ytterst lös förbindelse med underliggande muskellager, drages nu af kroppen med undantag af pannan och benen. Från dessa ställen lossas den ytterst försiktigt. Huden från pannan (*hernan*), som är synnerligen stark och försedd med ytterst tät hårbeklädnad, användes till sulor på lappskorna; renbenens hudbeklädnad (*bellingar*) användas till skaft å skorna. De bästa bellingarna erhållas af okastrerade renar (*sarfvar*). Af kalfvarnas bruna hud förfärdigar lappen sin rock (*lappmudden*). Hornen genomsågas och användas till knifslidor, skedar o. dyl. Senorna å benens stora böjande och sträckande muskler skiljas från sina fästen och upphängas i solen för att, sedan de blifvit fullständigt torkade, repas på samma sätt som hampa. Fibrerna användas i stället för tråd vid klädespersedlarnas förfärdigande.

Sedan slakttiden gått till ända, anställes i slutet af mars renräkningen, som vanligen försiggår i närvaro af kronobetjäning. Då antecknas, huru stor förlust eller tillökning, som kommit på hvarje renmärkes lott. Ej sällan händer det, att flera hundratal saknas, och lappen skjuter — såsom jag förut nämnt — då skulden på järfven, björnen eller vargen. Utan tvifvel göra dessa rofdjur stor skada, men antagandet, att en och annan också fallit för lappens egen mördande klinga, är i många fall icke grundlöst.

På vårarna, då snön börjar tina i skogarnas djup, draga renarna därifrån ut på de öppna fälten. Lappen förklarar detta bero på renens instinktmässiga kunskap om sin oförmåga att i den djupa, mjuka snön kunna fly undan sina fiender. På de öppna platserna kan han lättare upptäcka dem och tillfälle sålunda gifvas honom att lättare komma undan.

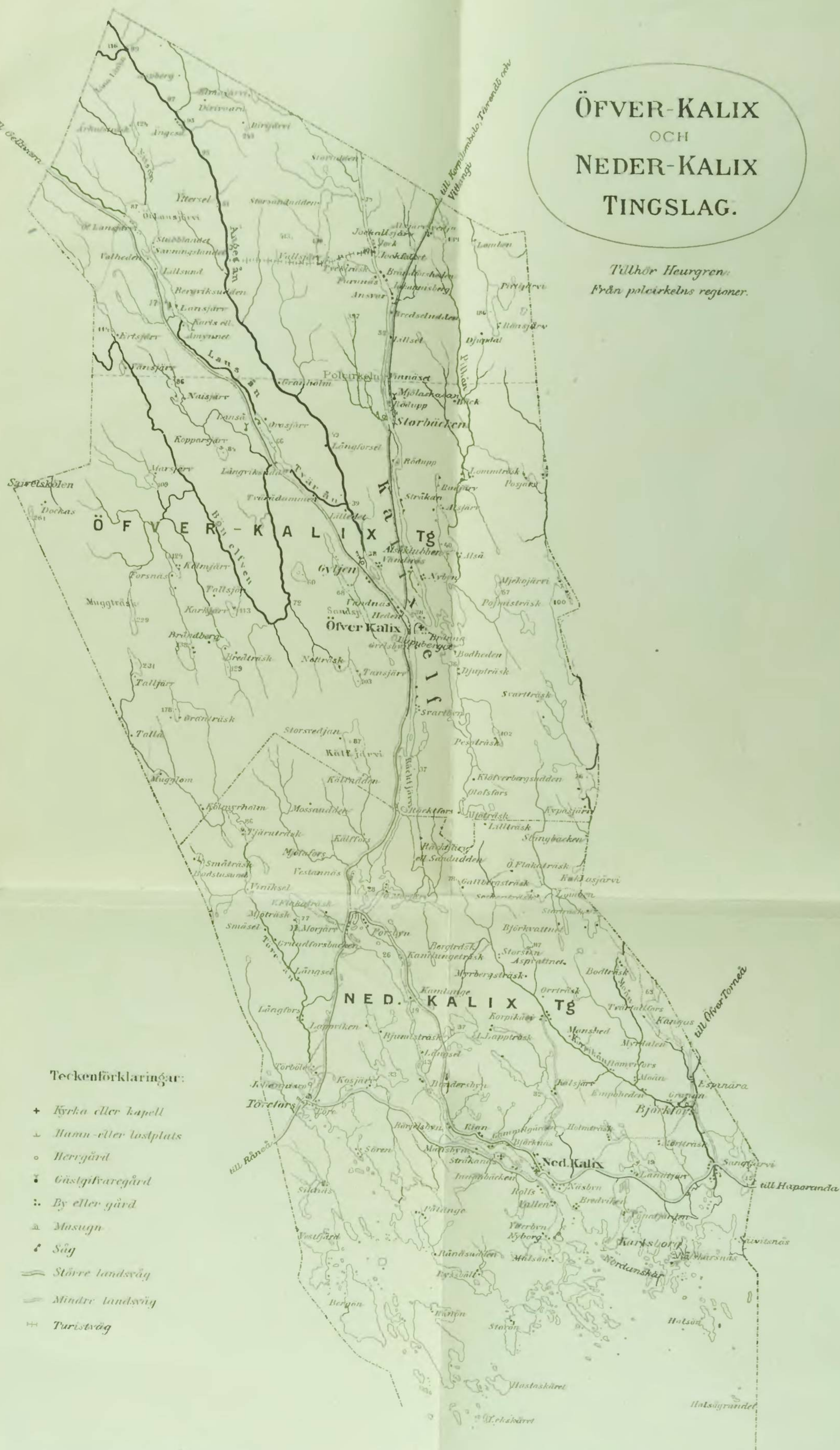
Detta djur är väl det mest anspråkslösa af de »stumma bröder», människan bragt under sin lydnad: en snödrifva är dess angenämaste bädd — natt och dag; renmossa och laf från gran och björk dess tarfliga kost. Det enda renen fordrar, är köld; och är temperaturen — 20° C., är han riktigt i sitt »esse». Otroligt är, hvilken märkvärdigt hög grad af uthållighet och seghet detta djur äger. För polarregionerna är han hvad kamelen är för tropikerna.

Slutord.

Min befattning som vägvisare är nu för denna gång slutad. Jag har sökt i korta drag bibringa dig, ärade följeslagare, bilden af lifvet och naturen uppe vid Kalixälfvens nedre flöden. Vill du själf på närmare håll komplettera de knapphändiga uppgifter jag lämnat och med egna ögon skåda, hvad härligt och storartadt döljes i skogarnas djup, hvarest nivelleringsinstrumentet ännu icke oskärat något af naturens mästerverk, — älskar du detta, skynda hit upp, innan civilisationens månghöfdade hydra utdruckit de idylliska skogstjärnarna och spänt sina klor i skogsrånas uråldriga egendom, de mossbelupna hällarna, — innan ånghvisslan förjagat *våra* skogars huldror uppåt de vilda fjällen . . . . Men — huru komma dit? Ingenting är lättare. Se här din kurs: med en af de norrländska ångbåtarna far du vid midsommartid från Stockholm till Luleå på tre dagar. Därifrån gör du en dagsresa på järnväg till Gellivare, hvarest du på det majestätiska *Dundret* har en härlig utsikt öfver de af midnattssolens strålar glödande högfjällens väldiga åsar. Tag sedan gästgifvarskjuts och styr kosan at Öfver-Kalix, och du inträffar efter en dagsresa vid skjutsstationen *Skröfven*, hvarifrån du på den i skildringen angifna vägen beger dig till *Lina*- och *Jockfallet*. Med forsbåtar färdas du sedan i raskt

tempo till *Bränna*, där du passar på att bestiga *Lappberget*, innan du inskeppar dig på den till *Räktforsen* afgående ångslupen, efter att först på *Gyljen* hafva erhållit säkra forskarlar. Dessa lotsa dig, sedan du lämnat ångslupen, på Kalixälfven genom de stora forsarna till N. Kalix' Kyrkostad. Sedan väntar dig ett svalkande och uppfriskande bad och kanske några dagars angenäm rekreation på *Nordanskär*, hvarefter ångbåten för dig tillbaka till Stockholm.

ÖFVER-KALIX
OCH
NEDER-KALIX
TINGSLAG.
Tillhör Heurgren
Från polcirkelns regioner.
ÖFVER-KALIX Tg
NED. KALIX Tg
Öfver Kalix
Ned. Kalix
Kalix elf
Polcirkeln
Storbäcken
Karlsborg
Töre
Töre fors
Bjurkfors
Nordanskär
till Haparanda
till Öfver Torneå
till Råneå
till Gellivare
Teckenförklaringar:
Kyrka eller kapell
Hamn- eller lostplats
Herrgård
Gästgifvaregård
By eller gård
Masugn
Såg
Större landsväg
Mindre landsväg
Turistväg

